

دو فصلنامه اختصاصی مطالعات فرهنگی «خطمشی‌گذاری در فرهنگ»
سال اول، شماره اول، پیاپی ۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

صص ۳۰۰-۲۶۱؛ تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹

بررسی الگوی تاب‌آوری رقابتی مناطق آزاد تجاری جنوب کشور

علی عباسیان آرانی^۱؛ سیدحمید خدادادحسینی^۲؛ اسداله کردناهیج^۳؛ عباس عصارای آرانی^۴

چکیده

تاب‌آوری رقابتی مناطق آزاد تجاری در جنوب کشور، به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در توسعه اقتصادی و اجتماعی، به معنای توانایی این مناطق در مواجهه با چالش‌ها و تغییرات محیطی است. این تاب‌آوری به مناطق آزاد امکان می‌دهد تا نه تنها از نوسانات اقتصادی و سیاسی عبور کنند، بلکه به فرصتی برای رشد و توسعه تبدیل شوند. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت، تحقیق‌های پیمایشی و از نظر پارادایمی، تحقیق‌های ترکیبی_اکتشافی، نمونه‌گیری در بخش کیفی پژوهش به‌صورت هدفمند و در بخش کمی به‌صورت تصادفی ساده انجام شد. در مرحله کیفی با ۱۵ نفر، متخصصین و خبرگان جامعه آماری تحقیق شامل ۳ گروه است: گروه اول: سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در مناطق آزاد تجاری، گروه دوم: مدیران ارشد در مناطق آزاد تجاری و گروه سوم: اعضای هیئت‌علمی مطلع در زمینه پژوهش مشغول به کار بوده‌اند مصاحبه تا دستیابی به اشباع نظری ادامه داشت و نمونه‌های بخش کمی بر اساس فرمول کوکران انتخاب شدند. در بخش کیفی تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل داده‌بنیاد انجام شد. در بخش کمی از روش معادلات ساختاری با

۱. دانشجوی دکتری گروه مدیریت راهبردی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. استاد، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
naej@modares.ac.ir
۳. استاد گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۴. دانشیار، گروه علوم اقتصادی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

استفاده از نرم‌افزار Smart-PLS صحت مدل تحقیق، مورد تأیید قرار گرفت و معلوم گردید که انتخاب مفاهیم، ابعاد و شاخص‌ها از دقت بالایی برخوردار بوده و می‌تواند چارچوب مناسبی را برای تاب آوری رقابتی مناطق آزاد تجاری جنوب کشور را فراهم نماید. بر این اساس تعداد ۲۳ مقوله شناسایی شد و تعداد ۹۰ مفهوم بر اساس کدگذاری و ارتباط آنها با ابعاد اصلی شناسایی و طبقه‌بندی گردید. در نهایت برآزش مدل انجام شده و نتایج بخش کمی یافته‌های بخش کیفی را تأیید می‌کند. با استفاده از آزمون فریدمن؛ بر اساس یافته‌ها، مفهوم شایسته‌سالاری که به مقوله نوآوری و چابکی مربوط می‌شود، بالاترین اولویت را دریافت کرده است. این امر نشان‌دهنده اهمیت استراتژی‌های مبتنی بر نوآوری و چابکی در تقویت تاب‌آوری رقابتی در این مناطق است. پاسخگویان به‌وضوح بر این باورند که توانایی در نوآوری و تطبیق سریع با تغییرات می‌تواند در دستیابی به موفقیت‌های اقتصادی و رقابتی مؤثر باشد. در مقابل، مفهوم مدیریت بسته‌های سرمایه‌داری که به مقوله توسعه اقتصادی شرایط مداخله‌گر مرتبط است، کمترین اولویت را از آن خود کرده است. این نشان می‌دهد که پاسخگویان ممکن است به تأثیرات منفی یا ناکارآمدی‌های موجود در روش‌های مدیریت سرمایه‌گذاری و سیاست‌های اقتصادی توجه بیشتری داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: تاب‌آوری رقابتی، مزیت رقابتی، مناطق آزاد تجاری.

۱. مقدمه

مفهوم «تاب‌آوری» که برای اولین بار در سال ۱۹۷۳، توسط اکولوژیست کانادایی، هولینگ^۱ پیشنهاد شد (بمرا ۲ و همکاران، ۲۰۱۱؛ ممونی لیمنیوس^۳ و همکاران، ۲۰۱۴؛ برنارد^۴ و بمر، ۲۰۱۱)، توانایی یک اکوسیستم برای واکنش به تغییرات ناگهانی محیطی را نشان می‌دهد و به سرعت به وضعیت اولیه اش بر می‌گردد. حالا، آن یک مفهوم «چند وجهی و چند بُعدی» است (برنارد و بمر، ۲۰۱۱؛ بمر و همکاران، ۲۰۱۱)، که در بخش‌های مختلف مثل اکولوژی، متالوژی، فیزیک، مهندسی، و روانشناسی به کار می‌رود. اخیراً، این مفهوم توسط تحقیقات مدیریتی پذیرفته شده است. چندین محقق (کریسمن^۵ و همکاران، ۲۰۱۱) تاب‌آوری را به صورت توانایی سازمان‌ها برای اجتناب، جذب، پاسخ و بازیابی از موقعیت‌هایی که می‌توانند وجود آنها را تهدید کنند، تعریف می‌کنند (مثل رقابت جهانی شدید، پیشرفت تکنولوژی، نیازهای به طور فزاینده دشوار مشتریان و بلایای طبیعی) (انگریج^۶ و همکاران، ۲۰۰۸). امروزه، محیط رقابتی به خاطر آشفتگی افزایش یافته در بازارها و صنایع، همیشه تهدیدات و چالش‌های جدیدی را برای شرکت‌ها مطرح می‌کند. بعلاوه، محیط طبیعی و اجتماعی که شرکت‌ها در آن کار می‌کنند مجموعه کاملی از چالش‌ها و تهدیدات را مطرح می‌کند که می‌تواند عملیات و تداوم کسب و کار را به طور جدی به خطر بیندازد: این مورد بلایای طبیعی، تروریسم، سیل، بیماری‌ها، بحران‌های اقتصادی، رکود، و نیز شکست‌های عظیم، و فروپاشی‌ها و سوء عمل سیستم‌های فیزیکی و فنی است (آنارلی و همکاران، ۲۰۲۰). در این زمینه چالش برانگیز، نیاز است که تاب‌آور بود. امید آن می‌رود که با انجام تحقیقاتی همچون تحقیق حاضر، این فرآیند، شتاب بیشتری بخود گرفته و برای سازمان و جامعه مفید واقع گردد. هدف پژوهش بررسی الگوی تاب‌آوری رقابتی (مطالعه موردی: مناطق آزاد تجاری جنوب کشور) می‌باشد. تسهیلات گمرکی، کاهش مالیات‌ها و فراهم کردن زیرساخت‌های مناسب، بستر مناسبی برای فعالیت‌های اقتصادی ایجاد می‌کنند. برای افزایش تاب‌آوری رقابتی این مناطق، ضروری است که به تقویت زیرساخت‌ها توجه ویژه‌ای شود. این زیرساخت‌ها شامل حمل‌ونقل، انرژی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، و خدمات لجستیکی

1 Holling

2 Bhamra

3 Mamouni Limnios

4 Burnard

5 Chrisman

6 Ingrige

است که به تسهیل تجارت و جذب سرمایه کمک می‌کند. علاوه بر زیرساخت‌ها، سرمایه اجتماعی نیز نقشی اساسی در تاب‌آوری این مناطق ایفا می‌کند. ایجاد شبکه‌های همکاری و اعتماد بین فعالان اقتصادی، دولت و جامعه محلی می‌تواند به تبادل اطلاعات و تجربیات کمک کند و موجب بهبود پاسخگویی به بحران‌ها شود. این سرمایه اجتماعی همچنین می‌تواند به ایجاد فرهنگ همکاری و نوآوری منجر شود که برای رقابت در سطح بین‌المللی ضروری است. عوامل انسانی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. آموزش و توانمندسازی نیروی کار، ارتقای مهارت‌ها و دانش فنی به‌عنوان کلیدهای موفقیت در افزایش تاب‌آوری مناطق آزاد شناخته می‌شوند. بهینه‌سازی نیروی کار از طریق برنامه‌های آموزشی و کارآموزی می‌تواند به افزایش بهره‌وری و کیفیت خدمات در این مناطق کمک کند. در دنیای امروز، نوسانات اقتصادی و تغییرات سریع بازار جهانی نیازمند رویکردهای انعطاف‌پذیر در مدیریت منابع و استراتژی‌های تجاری است. مناطق آزاد تجاری باید با بهره‌برداری از فناوری‌های نوین، مانند هوش مصنوعی و داده‌کاوی، به شناسایی روندها و نیازهای بازار بپردازند. این فناوری‌ها می‌توانند به تصمیم‌گیری‌های بهینه و کاهش ریسک کمک کنند و در نهایت به افزایش تاب‌آوری و رقابت‌پذیری این مناطق منجر شوند. همچنین، توجه به مسائل زیست‌محیطی و پایداری اقتصادی نیز باید در نظر گرفته شود. مناطق آزاد تجاری با اتخاذ رویکردهای پایدار در تولید و مصرف، می‌توانند به حفظ منابع طبیعی و ایجاد یک اقتصاد سبز کمک کنند. این امر نه تنها به بهبود کیفیت زندگی در این مناطق کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاران و مشتریان جدیدی که به مسائل زیست‌محیطی اهمیت می‌دهند، منجر شود. در نهایت، تاب‌آوری رقابتی مناطق آزاد تجاری در جنوب کشور نیازمند همکاری بین‌دستگاهی و هم‌افزایی میان بخش‌های دولتی و خصوصی است. با ایجاد یک محیط کسب‌وکار حمایت‌کننده و تسهیل‌گر، این مناطق می‌توانند به موفقیت‌های پایدار دست یابند و به‌عنوان موتور محرکه‌ای برای رشد اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی عمل کنند.

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

بحران‌ها، مخاطرات محیطی، رکود و سایر مشکلاتی که اقتصاد و اجتماع با آن روبرو هستند، هرکدام تأثیراتی بر سازمان‌ها و محیط داخلی آنها می‌گذارد. سازمان‌ها، باید تاب‌آوری سازمانی یا توانایی مواجهه خود با شرایط نامناسب محیطی را افزایش دهند؛ تاب‌آوری یعنی آنها بتوانند در برابر بحران‌ها، بقای خود را حفظ کنند، مقاومت خوبی داشته باشند و عملکرد خود را در حین یا پس از بحران بهبود بخشند. تاب‌آوری به این دلیل که سازمان و جامعه در یک محیط پیچیده به یکدیگر

مرتبط هستند (دالازیل و مک مانتیس، ۱، ۲۰۰۴) و می‌تواند باعث ایجاد مزیت رقابتی شود، مهم هست. برای شرکت‌ها حیاتی است که شروع به استفاده از معیارهایی برای ایجاد تاب‌آوری نمایند تا رقابت‌پذیری را حفظ و پایداری کسب و کار را تأمین کنند (آنارلی و همکاران، ۲۰۲۰). در گذشته، تحقیقات درباره تاب‌آوری عمدتاً در شرکت‌های تولیدی و زنجیره‌های عرضه متمرکز بود؛ اما، نیاز به بررسی توسعه تاب‌آوری در سایر بخش‌ها اعم از خدماتی با جزئیات بیشتر وجود دارد (شیفی و رایس، ۲، ۲۰۰۵). تاب‌آوری از جریان‌های نوظهوری می‌باشد که در تحقیقات مدیریتی مطرح شد و در سال‌های اخیر، توسط محققین بررسی گردید (امان و جاوسود، ۳، ۲۰۱۲؛ اجمن، ۴، ۲۰۱۵؛ لینلوکه، ۵، ۲۰۱۷). آکوا و همکاران (۲۰۱۱) تاب‌آوری را به صورت «توانایی شرکت برای ایستادگی در مواجهه با تغییرات اساسی در محیط کسب و کار و اقتصادی و/یا توانایی تحمل اختلالات و رویدادهای مصیبت‌وار» تعریف کردند. همچنین سویل و همکاران (۲۰۱۵) تاب‌آوری را «نه تنها به‌عنوان مفهومی درباره حداقل‌سازی و مدیریت اثر فاجعه تعریف می‌کنند، بلکه به‌عنوان مفهومی درباره ایجاد چابکی موردنیاز برای مطابقت با چالش‌های غیرمنتظره و توانایی تصاحب فرصت از موقعیت دشوار تعریف می‌کنند». سویل و همکاران (۲۰۱۵)، هفت اصل را برای مدیریت رویدادهای غیرمنتظره و بنابراین تاب‌آوری تعریف کردند: قرار دادن ظرفیت انطباقی به‌عنوان شایستگی اصلی، تبدیل شدن به یک سازمان یادگیرنده، ایجاد سرمایه اجتماعی، تمرین تاب‌آوری به‌عنوان یک ورزش تیمی، طراحی تاب‌آوری به‌صورت برتری عملیاتی، نگاه کردن فراتر از ریسک‌ها برای دیدن فرصت‌ها، حرکت در مسیر «جاده ناهموار» برای تاب‌آوری.

ممونی لیمنیوس و همکاران (۲۰۱۴) چارچوب معماری تاب‌آوری را توسعه دادند که بر اساس آن الگوهای سازمانی را شناسایی کردند. از طرفی، امروزه رقابت‌پذیری کلیدی‌ترین مفهوم در عرصه اقتصاد بین‌الملل به شمار می‌رود (صفدری، ۲۰۱۱). نداشتن قابلیت رقابت‌پذیری یکی از مهم‌ترین مشکلات امروز کشور است، یکی از عوامل بروز این مشکل، نبود رویکردی مشخص برای افزایش

1 Dalziell & McMantis

2 Sheffi & Rice

3 Amann & Jaussaud

4 Edgeman

5 Linnenluecke

6 Acquaah.

7 Seville

8 learning organisation

رقابت‌پذیری است. هم‌زمان با حرکت کشورها و صنایع به سمت جهانی‌شدن و عرضه محصولات و خدمات تولید شده کشورها در سطح بین‌المللی، رقابت افزایش چشمگیری داشته است (کیانی مقدم و همکاران، ۲۰۱۳) تبدیل شدن یک ناحیه به بندر آزاد تجاری-صنعتی مستلزم داشتن یک سری از عواملی است که پیشرفت آن ناحیه و کشور را تضمین کند (سیاره و همکاران، ۲۰۱۳). موقعیت جغرافیایی، دسترسی دریایی، ارتباط پس‌کرانه‌ای، زیرساخت و تجهیزات، چیدمان اسکله‌ها، خدمات بندری، منابع کار و فرهنگ کاری، فن آوری اطلاعات، مهارت‌های فنی و مدیریتی از جمله این اجزاء نقش مهمی در فرآیند تصمیم‌گیری و موفقیت دارند (جمالی، ۲۰۱۵) و باید بدانیم که نیروی انسانی با انگیزه، اساسی‌ترین عامل بهره‌وری است (سیاره و همکاران، ۲۰۱۳). با توجه به برخورداری موقعیت راهبردی مناطق آزاد تجاری صنعتی در کریدور شمال - جنوب باید به دنبال راهکاری بود تا با انجام فعالیت‌های مناسب در راستای ارتقاء جایگاه مناطق و رشد و شکوفایی روزافزون باشیم (هراتی مختاری و همکاران، ۲۰۱۷) که در این میان ضرورت نگاه جدی‌تر مسئولین امر به ضرورت توسعه زیرساخت‌ها و در نتیجه کسب مزایای حاصل از این امر بسیار مهم است (شمالی پور و همکاران، ۲۰۱۴). در اقتصاد جهانی، رقابت‌پذیری به معنای کسب موقعیت مناسب و پایدار در بازارهای بین‌المللی است (پینا-وینسس او همکاران، ۲۰۱۴). مناطق آزاد تجاری صنعتی، در گسترش گردشگری، صادرات، رشد اقتصادی، رشد کالبدی و اشتغال در کشورهای مختلف جهان نقش مهمی ایفا می‌نمایند. مناطق آزاد پلی میان اقتصاد داخلی و جهانی با جهت‌گیری تولیدی، صادراتی، انتقال تکنولوژی و رشد و توسعه اقتصادی می‌باشند. تحقق اهدافی نظیر توسعه اقتصاد ملی، جذب سرمایه‌های خارجی، استفاده از برتری‌های نسبی، فرصت‌های شغلی، تربیت نیروی انسانی، بهبود فعالیت‌های خدماتی، آشنایی تجربی با اقتصاد جهانی، توسعه منطقه‌ای در مناطق آزاد پیگیری می‌شود. ایجاد مناطق و بنادر آزاد تجاری، از جمله راه‌هایی است که می‌تواند در جهت افزایش صادرات به کار گرفته شود (حکیم‌آباد ۲، ۲۰۰۹). اگرچه در خصوص موضوع رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری تحقیقات متعددی شده است که از جمله آنها می‌توان به پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران» (داوری مقدم، رهنما، ۱۳۹۹) اشاره کرد که نشان می‌دهد هر چه عملکرد روند صادرات و واردات در مناطق آزاد تسهیل گردد، در شاخص مقاوم‌سازی این مناطق تأثیر مثبت دارد. همچنین اثرات سرریزی فضای اشتغال بر عملکرد تاب‌آوری مناطق آزاد تجاری نشانگر آن است که

اشتغال‌زایی در مناطق آزاد تجاری به صورت غیرمستقیم بر تاب‌آوری تأثیر مثبت دارد. همچنین سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد تجاری بر روند تاب‌آوری مناطق آزاد اثر مثبت داشته و باید منابع برای تقویت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های ملی و منطقه‌ای و محلی صورت گیرد. (دادرس مقدم و همکاران، ۱۳۹۹). تن و همکاران (۲۰۱۱) تاب‌آوری درباره مدیریت ریسک زنجیره عرضه را بررسی کردند که تحلیلی روی ۶۷ شرکت کوچک و متوسط تولیدی در آن انجام شد و یک زنجیره عرضه تاب‌آور با استفاده از ابزارهای واکنشی ایجاد نمودند که اینها انعطاف‌پذیری را افزایش می‌دهد و افزودنی ایجاد می‌کند. (تن و همکاران، ۲۰۱۱). حبیبی (۱۳۹۷) در پژوهشی به‌عنوان «تاب‌آوری اقتصادی در صنعت نوشیدنی» به چگونگی ایجاد یک مجموعه تاب‌آور در صنعت نوشیدنی در ایران پرداخته است. جامعه مورد مطالعه این پژوهش شرکت‌های تولیدی نوشیدنی در ایران هستند. وی در این پژوهش جهت افزایش انعطاف‌پذیری به مدیریت اقتصاد زنجیره تأمین و طرح‌های نوین تأمین مالی افزایش رضایت مشتریان از طریق بهبود کیفیت محصولات و طرح‌های نوین بازار بازاریابی و فروش پرداخت است. کیا و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیق خود به ارائه شاخص‌های سنجش تاب‌آوری سازمانی خبرگزاری‌های ایران در بلایای طبیعی و تعیین میزان اهمیت هر یک از این شاخص‌ها پرداختند که در نتیجه روش دالفی به اجماع صاحب‌نظران این حوزه به پنج بعد تاب‌آوری ارتباطی، تاب‌آوری اطلاعاتی، تاب‌آوری سازه‌ای، تاب‌آوری فردی و تاب‌آوری سازمانی فنی رسیدند. با نگاهی همه‌جانبه به ابعاد سازمانی خبرگزاری‌های کشور در نهایت می‌توان گفت که مؤلفه‌های ارائه شده در الگوی ارائه شده در این تحقیق می‌تواند تاب‌آوری آینده‌نگرانه و تاب‌آوری هم‌زمان و تاب‌آوری گذشته‌نگر را برای سازمان‌های رسانه‌ای در بحران‌های طبیعی رقم بزند. (کیا، علی‌اصغر، ۱۳۹۹). در مطالعه‌ای که توسط آنارلی و همکاران (۲۰۲۰) با عنوان «چهارچوبی برای ارزیابی تأثیرات تاب‌آوری سازمانی بر کیفیت خدمات» انجام شد به این نتیجه رسیدند که چگونه عدم کفایت از نظر ویژگی‌های تاب‌آوری، کاهش کیفیت خدمات را تعیین می‌کند و این مدل می‌تواند به‌عنوان یک ابزار پیشگویانه برای تعیین اینکه شرکت‌ها در چه حوزه‌هایی برای بهبود تاب‌آوری و کیفیت خدمات اقدام کنند، مورد استفاده باشد. همچنین فارسیجانی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعات خود ضمن بررسی ارائه الگویی برای تاب‌آوری سازمانی در صنعت بانکداری به این نتیجه رسیدند که یک مدل جامع در تاب‌آوری سازمانی در صنعت بانکداری کشور باید دو بعد اصلی را در نظر داشته باشد: نخست، بعد مدیریت خرد بانکی که مؤلفه‌های آن نوعاً قابلیت مدیریت در سطح هر یک از بانک‌های کشور را دارد و دوم، مربوط به مدیریت کلان بانکی است که در حوزه سیاست‌گذاری بانکی است و مؤلفه‌های متغیرهای

این بعد از حوزه اختیار یک بانک خارج بوده و نیازمند مدیریت و سیاست‌گذاری در سطح فراتر از سطح بنگاه می‌باشد و برای افزایش تاب‌آوری در حوزه صنعت بانکداری کشور تصمیم‌گیری در این دو سطح باید صورت گیرد. خسروی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقات خود رابطه بین مؤلفه‌های تاب‌آوری سازمانی با موفقیت و تداوم کسب و کار بانکی را مورد بررسی قرار داده‌اند. مارکوریچ و توماس (۲۰۱۸) تاب‌آوری شرکت‌های کوچک و متوسط از نظر جهانی‌سازی را مورد کنکاش قرار داده‌اند. صالحی ابرقویی (۱۳۹۷) در مطالعات خود به ارزیابی تاب‌آوری سازمانی در صنعت چرم ایران پرداخته است. همانطور که ملاحظه می‌شود قالب این تحقیقات در حوزه تاب‌آوری به مباحثی از جمله تاب‌آوری اقتصادی، تاب‌آوری سازمانی در صنعت بانک‌داری، تاب‌آوری محیط کسب و کار، تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران، تاب‌آوری مدیریت ریسک، ارزیابی تاب‌آوری پرداخته است. آنارلی و همکاران (۲۰۲۰)، نشان دادند که چگونه عدم کفایت از نظر ویژگی‌های تاب‌آوری، کاهش کیفیت خدمات را تعیین می‌کند، و همچنین چگونه این مدل می‌تواند به‌عنوان یک ابزار پیشگویانه برای تعیین اینکه در چه حوزه‌ای شرکت‌ها باید برای بهبود تاب‌آوری و کیفیت خدمات مداخله کنند، به کار رود. رشنودی و همکاران (۱۳۹۸)، به شناسایی و تبیین عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی بر اساس روش نظریه زمینه‌ای پرداختند و در این راستا مقوله‌هایی را بررسی کردند که می‌توان به مسائل نظام مدیریتی و الزامات اداری، مسائل نظام اقتصادی و پارادایم توسعه، تفکر راهبردی و نقش‌پذیری دولت در سیاست‌گذاری و اجرا، مسائل بین‌المللی و ارتباطات اقتصادی، بستر رقابت‌پذیری و موقعیت استراتژیک مناطق، تاب‌آوری اقتصادی و بازار آزاد رقابتی، مسائل حاکمیتی و دیپلماسی هوشمند، عوامل برون‌سازمانی و درون‌سازمانی، توسعه فرهنگی و اجتماعی و سیاسی، رویکرد و اکشن پلن مناطق آزاد تجاری-صنعتی اشاره کرد. با توجه به مطالب فوق و سایر مطالعات مشابه مانند شهردی و همکاران (۱۳۹۸)، لینلوک (۲۰۱۷)، تون و همکاران (۲۰۱۱) ملاحظه می‌شود قالب این تحقیقات در حوزه تاب‌آوری به مباحثی از جمله تاب‌آوری اقتصادی، تاب‌آوری سازمانی در صنعت بانک‌داری، تاب‌آوری محیط کسب و کار، تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران، تاب‌آوری مدیریت ریسک، ارزیابی تاب‌آوری پرداخته‌اند؛ اما کمتر تحقیقی به تاب‌آوری رقابت‌پذیری به‌ویژه در مناطق آزاد پرداخته است.

تاب‌آوری به انطباق استراتژی (بیرمن ۱، ۲۰۱۱)، و نیز راه‌حلی برای سازمان‌هایی که سطح بالایی از تهدید را در جنبه‌های محیط کار خود دارند اشاره می‌کند (سالیوان-تیلور و ویلسون ۲، ۲۰۰۹). همانطور که می‌توان از مرور تحقیقات پیشین نتیجه گرفت، ایجاد تاب‌آوری بر اساس درک فوری تغییرات در محیط کار و پاسخ‌های انطباقی ۳ پیش از موقع می‌باشد. «این بدان معنی است که برندگان، شرکت‌های خودسری هستند که به چالش‌ها واکنش نشان می‌دهند و هم در ایجاد فرصت‌ها و هم در به دست آوردن آنها ماهر هستند» (رادوویچ مارکووی ۴، ۲۰۰۸). تأسیس مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به‌عنوان یکی از راهکارهای توسعه کشورها با بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در نظام اقتصادی جهان به شمار می‌رود (نوروزی و حلاج راسخ ولی‌زاده، ۱۳۹۸). در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، سیاست توسعه صادرات موردتوجه قرار گرفت و در این میان ایجاد مناطق آزاد به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم افزایش صادرات غیرنفتی در تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه صادرات موردتوجه قرار گرفت، مناطق آزاد کیش و قشم و چابهار فعالیت خود را به ترتیب در سال‌های ۱۳۶۹ و ۱۳۶۸ و ۱۳۷۰ آغاز کردند. آمارها نشان می‌دهد که از سال ۱۹۷۰ تا سال ۱۹۹۴ در ایالات متحده آمریکا ۲۸۳ منطقه، در اروپا ۹۳ منطقه، در آفریقا ۴۳ منطقه و در غرب آسیا ۲۷ منطقه و در شرق آسیا ۸۳ منطقه و جمعاً ۵۲۶ منطقه آزاد در جهان تأسیس گردیده است و تا سال ۲۰۰۳ در ۱۱۶ کشور جهان بیش از ۳۰۰۰ منطقه آزاد تأسیس گردیده است. بنا بر گزارش‌ها، منطقه آزاد قشم در جذب ۹۹ درصد درآمد ارزی ناشی از صادرات کالا در مناطق آزاد ایران فعالیت عمده داشته است (ابراهیمی و لطفی، ۱۳۹۶). در بررسی مناطق آزاد از جمله منطقه آزاد کیش ۹۷ درصد درآمدها از طریق گردشگری و تنها ۳ درصد از طریق درآمد ارزی ناشی از صادرات می‌باشد. این نسبت در منطقه آزاد قشم ۳۸ درصد مربوط به صادرات و ۴۲ درصد مربوط به سوخت‌رسانی است و در منطقه آزاد چابهار سهم صادرات کالا ۱۵ درصد و ۷۵ درصد سهم درآمدها مربوط به حمل‌ونقل و ترانزیت کالا می‌باشد (آذر و بروجی، ۱۳۹۰). جدول ذیل سهم ۳ منطقه آزاد کیش و قشم و چابهار در اهداف و عملکرد مناطق آزاد تجاری ایران طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۳ را نشان می‌دهد. (ابراهیمی، لطفی، ۱۳۹۶). با بررسی عملکرد اقتصادی مناطق آزاد تجاری ایران از نظر انطباق با اهداف اولیه در فاصله زمانی ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۳ می‌توان گفت: در مناطق آزاد سه‌گانه توسعه صادرات و کسب درآمد ارزی ۴۳۴/۱ میلیارد دلار بوده

1 Beermann

2 Sullivan-Taylor & Wilson

3 adaptive responses

4 Radovi-Markovi

است که از آن مبلغ مقدار ۰/۸۹/۱ میلیون دلار از محل صدور کالا صورت گرفته است که ۸۳ درصد آن مربوط به منطقه آزاد قشم می‌باشد. هزینه‌های جاری و عمرانی جهت تسریع در امور زیربنایی در این دوره ۸۵/۷۱۷۶ میلیارد ریال بوده است. حجم سرمایه‌گذاری داخلی در امور زیربنایی ساخت مراکز اقامتی تجاری و مسکونی خدمات شهری طی این سال‌ها ۲۸/۸۹۷۸ میلیارد ریال بوده است. حجم سرمایه‌گذاری خارجی در این سال‌ها مبلغ ۲۹۰۰/۸۳ میلیون دلار بوده است که نشان‌دهنده عدم توفیق این مناطق در جذب سرمایه خارجی در حد ظرفیت‌های خود بوده است. درآمدهای عمومی از محل عوارض ورود کالا، فروش زمین و... جمعاً به مبلغ ۵/۸۰۶۳ میلیارد ریال بوده است. حضور در صنعت توریسم نیز طی این دوره با ۳۴۴/۲۶ مسافر داخلی و خارجی (۴۵۵/۲۵ نفر داخلی و ۵/۸۸۸ نفر خارجی) از جمله پربازده‌ترین فعالیت‌های اقتصادی مناطق آزاد تجاری بوده است.

مناطق آزاد کشور در سال ۱۳۹۵ موفق به ثبت عملکرد حدود ۳۵۰ میلیون دلار صادرات کالا و خدمات شده‌اند که در سال ۱۳۹۶ به ۴۸۳ میلیون دلار رسیده و رشد ۳۸ درصدی را ثبت کرده است. این در حالی است که منطقه آزاد ارس با ۸۵ درصد و کیش با ۶۴ درصد و اروند با ۵۴ درصد رشد در ارزش صادرات کالا و خدمات تولیدی پیشتاز بوده‌اند (دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری در ایران، ۱۳۹۷). آمار دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد نشان می‌دهد مجموعه کل واردات مناطق آزاد در سال ۹۵ برابر با ۱۷۲۰ میلیون دلار است که نسبت به سال ۹۲ رشد ۱۸ درصدی را نشان می‌دهد. اما طی این مدت مجموع صادرات و واردات مجدد در این مناطق با رشد ۳۲۳ درصدی همراه بوده است. رشد ۳۲۳ درصدی صادرات مناطق آزاد در برابر رشد ۱۸ درصدی واردات طی سال‌های مورد بررسی کشور است. اما با توجه به وجود ویروس کرونا که بیش از یک سال است جهان با آن درگیر می‌باشد تمامی فعالیت‌های اقتصادی در جهان اعم از واردات و صادرات متوقف شد؛ اما با وجود کشف واکسن کرونا امید است که وضعیت اقتصادی جهان و به‌خصوص ایران بهبود یابد، همچنین در کنار این مسائل، وجود تحریم‌های متعددی که برای ایران لحاظ شده است مسئله صادرات و مراودات اقتصادی را بسیار سخت کرده است. اما به طور کلی مناطق آزاد تجاری یکی از بخش‌های با اهمیت در کشور می‌باشد و دارای وظایف با اهمیتی می‌باشد، می‌توان چنین بیان کرد توسعه این بخش‌های با اهمیت می‌تواند مبنایی برای توسعه کشور در سطوح اقتصادی گردد. در این تحقیق تلاش می‌شود تا مدلی پیرامون تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری ارائه گردد. همچنین نتایج پژوهش در بخش‌های توسعه اقتصادی کشور می‌تواند استفاده گردد و همچنین در راستای بهبود قوانین و مقررات نیز مؤثر باشد. انجام پژوهش حاضر از جنبه‌های متفاوتی بسیار با اهمیت می‌باشد. همچنین طی

بررسی‌های انجام شده این پژوهش به لحاظ زمانی و مکانی از پژوهش‌های نوینی است که در سطح کشور انجام خواهد شد؛ بنابراین طرح فعلی یعنی بررسی الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری بر اساس عوامل برگرفته از پیشینه تحقیق و شاخص‌های انتخابی اساتید دانشگاه، صاحب‌نظران و خبرگان به‌منظور برداشتن گام‌هایی به‌سوی خودکفایی کشور است، برای اولین بار در کشور مطرح می‌گردد. گرچه مطالب فوق ضرورت‌های اساسی اجرای این طرح را نشان می‌دهد، لیکن به‌منظور بیان دقیق‌تر ضرورت اجرای این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: ۱. نتایج به دست آمده از پروژه مذکور می‌تواند بر اساس نیاز فعلی جامعه یعنی بررسی الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری به‌منظور تصمیم‌گیری توسط مدیران فعال در مناطق آزاد تجاری و سایر صنایع خدماتی وابسته به آن اطلاعات و نتایجی را در اختیار افراد قرار دهد. ۲. آنجا که پروژه مذکور در خصوص مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری است از مدل به دست آمده علاوه بر مناطق آزاد تجاری در سایر صنایع درگیر با این بخش در راستای رفع مشکلات اقتصادی نیز می‌تواند از نتایج پروژه استفاده نمایند.

۳. روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و برای دستیابی به نتایج از هر دو رویکرد کیفی و کمی استفاده کرده و از نوع مطالعه موردی است، جامعه آماری این پژوهش در مرحله کیفی ۱۵ نفر از خبرگان جامعه آماری تحقیق شامل ۳ گروه است: گروه اول: سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در مناطق آزاد تجاری، گروه دوم: مدیران ارشد در مناطق آزاد تجاری و گروه سوم: اعضای هیئت‌علمی مطلع در زمینه پژوهش که مطلع و آگاه در حوزه‌های موضوع پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی (قضای) انتخاب شدند. مصاحبه‌هایی تا دستیابی به اشباع نظری انجام شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، آمیزه‌ای از روش‌های کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه بود. در این مرحله به‌منظور بررسی برازش مدل و انجام تجزیه و تحلیل‌های لازم از تکنیک مدلسازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار SPSS و Smart-PLS بهره گرفته شد.

۴. یافته‌های تحقیق

در کدگذاری باز مفاهیم شناسایی و در کدگذاری محوری با خلاصه‌کردن مفاهیم مقوله‌ها استخراج می‌گردد. در کدگذاری انتخابی یا مرحله نظریه‌پردازی، پدیده محوری به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده می‌شود و روابط را اثبات پژوهی کرده و مقوله‌هایی را که نیاز به بهبود و توسعه بیشتری دارند را بهبود می‌بخشند و در نهایت پژوهشگر یک مدل ارائه می‌دهد در این مرحله محقق از

اطلاعات مؤلفه‌ها (محورها) مأخوذه از جدول کدگذاری محوری و با بررسی آنها و بازخورد توسط کارشناسان مطلع و بعضی از مصاحبه‌شونده‌ها (جزء افراد خبره تلقی می‌شدند) تعدیل و اصلاحات لازم انجام شده است و با انتخاب از مقوله‌ها و محورهای منتخب در شرایط محوری مرتبط با مدیریت تاب آوری رقابتی مناطق آزاد تجاری جنوب کشور به روش داده‌بنیاد شش مقوله اصلی شناخته شده‌اند و به‌عنوان عوامل مؤثر و تأثیرگذار پژوهش قلمداد گردیده است و جاگذاری در کدگذاری انتخابی انجام شد و مدل فرضی کیفی پژوهش ایجاد گردید. تعداد ۹۰ مفهوم شناسایی شد و تعداد ۲۳ مقوله بر اساس کدگذاری محوری طبقه‌بندی و ارتباط آنها با مفاهیم شناسایی و طبقه‌بندی گردید. از آنجایی که پژوهش‌های کیفی دارای منطق استقرایی (جزء به کل) است، به همین دلیل از شواهد به سمت تبیین پیشرفته و گام به گام در هر مرحله به مفاهیمی کلی‌تر دست می‌یابد (از شاخص به مؤلفه، از مؤلفه به بعد و از بعد به مفهوم و در نهایت پس از سنجش روایی شاخص‌ها به تأیید خبرگان رسیده است.

ردیف مؤلفه‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
۱	انعطاف‌پذیری	انعطاف در ظرفیت‌های پیش‌بینی‌شده	۱
		رفتار متناسب با نیاز بازار	۲
		برخورداری از ساختار منعطف	۳
		انعطاف در اصلاح راهبردهای موجود	۴
۲	قانون‌مداری	همخوانی قوانین	۵
		اساس‌نامه و نظام جامع و کارآمد	۶
		ضمانت اجرایی قوانین مصوب	۷
		رعایت بی‌چون و چرای قوانین	۸
۳	بهینه‌سازی	تدوین استراتژی‌های مواجهه با بحران	۹
		ارزیابی و پایش فرآیندها	۱۰
		استفاده بهتر از منابع مادی و غیرمادی	۱۱

ردیف مؤلفه‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
		کاربرد فناوری‌های مدرن	۱۲
		بهبود سرعت فرآیندها	۱۳
		باز تعریف و توسعه فرآیندها	۱۴
۴	مزیت رقابتی	قدرت چانه‌زنی سازمان	۱۵
		بازدهی بیشتر	۱۶
		ارزشمندی و غیر قابل جانشین بودن راهبردها	۱۷
		وفاداری مشتریان	۱۸
		دسترسی مطلوب به نیروی انسانی متخصص	۱۹
		ارائه ارزش‌ها و مزایای غیرقابل تقلید	۲۰
		کسب موقعیت پایدار در بازارهای بین‌المللی	۲۱
۵	سرمایه اجتماعی	بهبود اعتماد و همدلی	۲۲
		مذاکرات و گفتگوهای اثربخش	۲۳
		ایجاد شبکه‌های قدرتمند بین‌المللی	۲۴
		برخورداری از شبکه‌های مؤثر ملی	۲۵
۶	نوآوری و چابکی	تنوع‌پذیری در کسب و کار	۲۶
		روزآمدی و پویایی	۲۷
		خلاقیت محوری	۲۸
		یکپارچگی و کاهش پیچیدگی	۲۹
		شایسته‌سالاری	۳۰

ردیف مؤلفه‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
V	مدیریت مبتنی بر دانش	آگاهی اطلاعاتی	۳۱
		هوش بازار	۳۲
		مدیریت خطا	۳۳
		تکیه بر خرد جمعی	۳۴
		به اشتراک‌گذاری دانش	۳۵
A	قدرت انطباق	حفظ توانایی‌های موجود	۳۶
		توانایی‌های چانه‌زنی و مذاکره	۳۷
		ظرفیت‌های همسازی در ایده و عمل	۳۸
		جذب تغییرات	۳۹
۹	جو سازمانی	جو سازمانی نوآور	۴۰
		روابط کاری مبتنی بر رفاقت	۴۱
		حمایتگری سازمان	۴۲
		محیط‌انگیزی	۴۳
		مدیریت حواشی	۴۴
۱۰	عوامل ساختاری	ساختار رقابتی	۴۵
		ساختار استراتژیک	۴۶
		اقدامات پیش‌گیرانه	۴۷
		ساختار مبتنی بر مدیریت بحران	۴۸
		الزامات سیاسی و حاکمیتی	۴۹

ردیف مؤلفه‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
۱۱	ماهیت قانون	قدیمی بودن قوانین	۵۰
		عدم همخوانی قوانین	۵۱
		نبود قوانین کارآمد گمرکی	۵۲
۱۲	سیاست‌های مدیریتی	پاسخگویی و شفافیت	۵۳
		دانش و تجربه کافی	۵۴
		قابلیت‌های سازگاری	۵۵
		مدیریت انتصابی و عدم ثبات	۵۶
۱۳	بهره‌وری رقابتی	شرایط افزایش ظرفیت سرمایه‌گذاری	۵۷
		آگاهی از توانایی‌های رقبا	۵۸
		توجه به یادگیری و توسعه	۵۹
۱۴	بهبود نگرش و رفتار تاب‌آورانه	افزایش حمایت از سازمان	۶۰
		افزایش خوش‌بینی	۶۱
		افزایش سخت‌کوشی	۹۲
		کمک به بهبود دلبستگی سازمانی	۶۳
۱۵	تقویت ارزش‌ها	بهبود ارزش‌های اقتصادی	۶۴
		تقویت ارزش‌های اجتماعی	۶۵
		افزایش تاب‌آوری	۶۶
۱۶	توانمندسازی تجاری	فرصت بیشتر برای کارهای با اولویت بالاتر	۶۷
		افزایش آمادگی تجاری در مناطق	۶۸

ردیف مؤلفه‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
		افزایش قدرت تبلیغاتی	۶۹
		بهبود و رشد رقابت‌پذیری	۷۰
۱۷	ضعف سرمایه‌گذاری	عدم شناسایی فرصت‌ها	۷۱
		عدم وجود شاخص‌های توسعه سرمایه‌گذاری مناطق	۱۷۲
		ناکارآمدی زیر ساخت‌های سرمایه‌گذاری	۱۳
۱۸	ناپایداری اقتصادی	رقابت شدید در منطقه	۷۴
		سیاست‌های اقتصادی دولتی و کوتاه‌مدت	۷۵
		عدم تخصصی سازی فرآیند توسعه اقتصادی	۷۶
۱۹	حمایت‌گری	کمیبود حمایت‌های دولتی و بانکی	۷۷
		آشفته‌گی محیط دولتی و قانونی	۷۸
۲۰	توسعه اقتصادی	مدیریت بسته‌های سرمایه‌داری	۷۹
		ارائه مشوق‌ها	۸۰
		برخورداری از استراتژی توسعه	۸۱
۲۱	توانمندی	سازگاری با تغییرات	۸۲
		امکان رشد در شرایط نامناسب	۸۳
		رقابت‌پذیری و اعتبار برند	۸۴
۲۲	پایداری و مدیریت بحران	ضربه‌گیر بودن	۸۵
		بقا و مقاومت در بحران	۸۶
		مدیریت و رهبری بازار در مخاطرات	۸۷

ردیف مقوله‌ها	مؤلفه	مقوله	ردیف مقوله‌ها
۲۳	انعطاف و پویایی	سازگاری با تغییر	۸۸
		بازیابی بهتر	۸۹
		مثبت انگاری در تغییرات	۹۰

۵. مدل مفهومی تحقیق

براین اساس و با توجه به موارد فوق، در پایان برای نشان دادن روابط میان مفهوم، ابعاد و مؤلفه‌های به دست آمده و کدگذاری گزینشی و باتوجه به مفاهیم و مقوله‌های مورد واکاوی، مدل نظری و مفهومی تحقیق به صورت شکل زیر تنظیم و ارائه می‌شود. پس از جمع‌آوری اطلاعات تحقیق و استخراج اطلاعات نمونه، اطلاعات با نرم‌افزار آماری SPSS، مورد پردازش و تجزیه تحلیل اولیه قرار گرفتند. در مرحله بعد، اطلاعات با نرم‌افزار آماری Smat-PLS، مورد پردازش و تجزیه تحلیل قرار گرفتند به منظور آزمون مدل تحقیق، از روش‌های آمار استنباطی استفاده شده و اطلاعات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. برای شناسایی مدل نظری پژوهش و محاسبه ضرایب تأثیر و معناداری مدل از روش مدلیابی معادلات ساختاری با نرم‌افزار Smat-PLS استفاده شده است. به احتمال زیاد برای بررسی تأثیر یک یا چند متغیر روی یک متغیر دیگر از تحلیل رگرسیون ۱ استفاده می‌شود. اما همانطور که می‌دانید در هر بار اجرای تحلیل رگرسیون تنها می‌توان یک متغیر وابسته ۲ داشت. ضمناً زمانی می‌توان از تحلیل رگرسیون استفاده نمود که هر متغیر در مدل تنها یکی از نقش‌های پیش‌بینی‌کننده ۳ یا نتیجه ۴ را بازی کند. به عبارت دیگر یک متغیر نمی‌تواند هم‌زمان هم پیش‌بینی‌کننده و هم نتیجه و پی‌آمد باشد. البته شاید بهتر باشد به جای اینکه ادعا کنیم در چنین مدل‌هایی نمی‌توانیم از تحلیل رگرسیون استفاده کرد، بگوییم تحلیل چنین مدل‌هایی با استفاده از این روش دشوار بوده و مستلزم چندین بار اجرای تحلیل خواهد بود و در آخر هم ترکیب نتایج به دست آمده و نتیجه‌گیری

-
- 1 Regression analysis
 - 2 Dependent variable
 - 3 Predictor
 - 4 Outcome

نهایی کارچندان راحتی نیست. برای حل این مشکل از تحلیل مسیر ۱ استفاده می‌شود. تحلیل مسیر که تعمیم‌یافته تحلیل رگرسیون است نه تنها امکان تحلیل چندین متغیر وابسته در یک مکان را به شما می‌دهد، بلکه در این تحلیل یک متغیر می‌تواند هم‌زمان دو نقش پیش‌بینی‌کننده و نتیجه را در مدل بازی کند. مدل معادلات ساختاری نه تنها تمام قابلیت‌ها و مزایای تحلیل مسیر را دارد؛ بلکه در مدل معادلات ساختاری می‌توانیم متغیر پنهان ۲ هم داشته باشیم. در تحلیل معادلات ساختاری به صورت کلی دو نوع متغیر داریم. متغیر مشاهده‌پذیر ۳ و متغیر پنهان ۴ منظور از متغیر مشاهده‌پذیر متغیرهایی هستند که به صورت مستقیم قابل اندازه‌گیری می‌باشند. اما متغیرهای پنهان به صورت مستقیم قابل اندازه‌گیری نیستند و برای اندازه‌گیری این متغیرها از چند متغیر مشاهده‌پذیر استفاده می‌کنیم. به عنوان مثال چند سؤال طراحی می‌کنیم تا با استفاده از آنها مفهوم مورد مطالعه را از زوایای مختلف لمس کنیم. این سؤالات به عنوان آیت‌ها ۵ یا نشانگرهای ۶ متغیر پنهان نیز شناخته می‌شود. به طور کلی روش معادلات ساختاری از طریق مجموعه‌ای شبیه به رگرسیون چندگانه، ساختار روابط درونی متغیرها را آشکار می‌کند؛ لذا برای بررسی الگوی این تحقیق، از روش معادلات ساختاری با نرم‌افزار Smat-PLS استفاده شده است. در این بخش به منظور شناسایی مفاهیم شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر پدیده محوری، راهبردها و پیامدهای مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور مدل اندازه‌گیری آنها به تفکیک برآزش داده شده است.

در این بخش پس از شناسایی مفاهیم مربوط به مقوله‌های شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، جهت ارائه مدل مناسب از روش مدلسازی معادلات ساختاری استفاده شد. پیش از ارائه نتایج حاصل از برآزش مدل آماره‌های توصیفی مربوط به مقوله‌های شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور ارائه شده است.

-
- 1 Path Analysis
 - 2 Latent variable
 - 3 Observed variable
 - 4 Latent variable
 - 5 Items
 - 6 Indicators

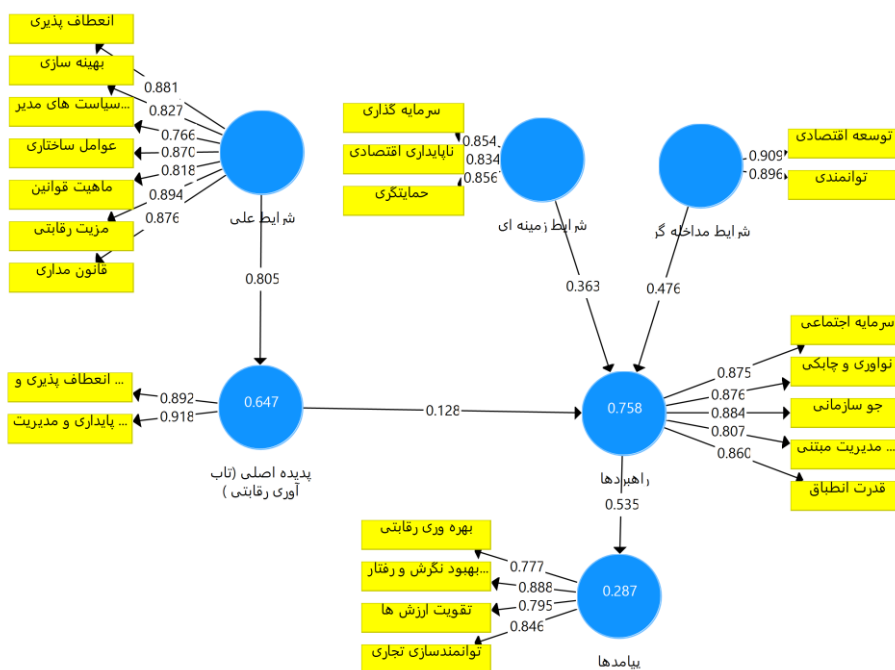

جدول ۲- نتایج آمار توصیفی تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور

مقدار p	آماره k-s	چولگی	کشیدگی	انحراف معیار	میانگین		
۰.۰۰۰	۰.۱۰۵	۰.۵۰۷-	۰.۷۵۱	۰.۷۵۵	۳.۴	انعطاف پذیری	شرایط علی
۰.۰۰۰	۰.۰۹۸	۰.۰۷۱-	۰.۱۷۱-	۰.۸۲۱	۳.۲۹۱	قانون مداری	
۰.۰۰۰	۰.۰۹۱	۰.۰۵	۰.۲۵۳	۰.۷۸۴	۳.۳۲۳	بهینه سازی	
۰.۰۰۰	۰.۰۸۶	۰.۱۹۹-	۰.۵۳۲	۰.۷۲۸	۳.۳۹	مزیت رقابتی	
۰.۰۰۰	۰.۰۷۹	۰.۳۸۱-	۰.۳۶۹	۰.۸۲۵	۳.۲۷۷	عوامل ساختاری	
۰.۰۰۰	۰.۱۴۵	۰.۴۶۶-	۰.۲۷۷	۰.۸۲۹	۳.۳۶۶	ماهیت قوانین	
۰.۰۰۰	۰.۰۹۳	۰.۳۴۲-	۰.۱۶۸-	۰.۹۱	۳.۴۳۲	سیاست های مدیریتی	
۰.۰۰۱	۰.۰۷۶	۰.۲۶۱-	۰.۳۳۱	۰.۷۷۹	۳.۴۴۶	سرمایه اجتماعی	راهبردها
۰.۰۰۰	۰.۰۹۱	۰.۳۷۷-	۰.۰۳۸-	۰.۹۰۱	۳.۴۷۴	نوآوری و چابکی	
۰.۰۰۰	۰.۱۰۵	۰.۳۹۸-	۰.۰۱۳-	۰.۸۶۵	۳.۵۱۴	جو سازمانی	
۰.۰۰۰	۰.۰۸۳	۰.۰۸۴-	۰.۴۰۴-	۰.۸۲۷	۳.۲۳۷	مدیریت مبتنی بر دانش	
۰.۰۰۰	۰.۱۰۳	۰.۳۹۳-	۰.۰۵۱	۰.۸۶۹	۳.۴۶۵	قدرت انطباق	
۰.۰۰۰	۰.۱۳۰	۰.۴۴۴	۰.۲۲۲	۰.۸۴۳	۲.۷۹۶	توسعه اقتصادی	مداخله گر
۰.۰۰۰	۰.۱۱۰	۰.۱۰۲	۰.۴۲۷-	۰.۸۵۴	۲.۸۲	توانمندی	
۰.۰۰۰	۰.۱۰۳	۰.۰۲۳	۰.۵۱۴-	۰.۸۷۴	۲.۷۲۹	بهره وری رقابتی	پیامدها
۰.۰۰۰	۰.۰۸۹	۰.۰۲۲-	۰.۱۹۳-	۰.۸۶	۲.۷۴۱	بهبود نگرش و رفتار تالاب آورانه	
۰.۰۰۰	۰.۱۲۳	۰.۰۹۷	۰.۳۰۱	۰.۸۴۱	۲.۸۳۸	تقویت ارزش ها	
۰.۰۰۰	۰.۰۸۴	۰.۱۴	۰.۰۸۵	۰.۸۲۶	۲.۸۲۶	توانمندسازی تجاری	
۰.۰۰۰	۰.۱۰۴	۰.۱۱۱-	۰.۱۸۴	۰.۷۸۷	۳.۳۵۶	پایداری و مدیریت بحران	پیده محوی
۰.۰۰۰	۰.۱۰۴	۰.۰۱۴-	۰.۱۹۸-	۰.۷۳۵	۳.۳۶۵	انعطاف پذیری و پویایی	
۰.۰۰۰	۰.۱۲۷	۰.۵۰۸-	۰.۹۱۹	۰.۷۸۹	۳.۴۶۴	سرمایه گذاری	عوامل زمینه ای
۰.۰۰۰	۰.۰۹۷	۰.۲۹۵-	۰.۰۳۶-	۰.۷۷۶	۳.۴۸۳	ناپایداری اقتصادی	
۰.۰۰۰	۰.۱۵۴	۰.۴۳۴-	۰.۵۷۶	۰.۸۶۴	۳.۳۵۹	حمایتگری	

مشاهده می‌شود که کمترین و بیشترین میانگین به ترتیب مربوط به مقوله بهره‌وری رقابتی پیامدها و مقوله جو سازمانی راهبردها با مقدار میانگین (انحراف معیار) $(۰.۸۷۴)۲.۷۲۹$ و $(۰.۸۶۵)۳.۵۱۴$ می‌باشد. میزان کسر ضریب چولگی بر خطای چولگی و کسر ضریب کشیدگی بر خطای کشیدگی تمامی مقوله‌های مربوط به شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور در بازه (۱ و -۱) می‌باشد که نشان‌دهنده نرمال بودن تقریبی توزیع داده‌های مربوط به آن هست. اما بر اساس نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف نرمال بودن توزیع داده‌های مفاهیم رد می‌شود ($p < ۰.۰۵$) بنابراین در پژوهش حاضر جهت انجام مدل‌سازی معادلات ساختاری نیز از روش حداقل مربعات جزئی یا PLS استفاده شد که نسبت به نرمال بودن توزیع داده‌ها حساس نمی‌باشد.

شکل ۱. مدل اندازه‌گیری الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور

بار عاملی تمامی مقوله‌های شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور بیش از ۰/۵ بوده و آماره T، مربوط به معنی‌داری آنها همگی از ۱/۹۶ بزرگ‌تر بوده و معنادار بودن بارهای عاملی برآورد شده

برای سازه‌های مدل را تأیید می‌نماید. بنابراین می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور از اعتبار روایی تأییدی برخوردار می‌باشند و بنابراین مقوله‌های مربوط به مؤلفه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور به صورت مثبت و معنی‌داری آنها را اندازه‌گیری می‌کنند و به درستی اتخاذ شده‌اند.

جدول ۳- بارهای عاملی مقوله‌های مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور و آزمون معنی‌داری آنها

VIF	P مقدار	آماره T	خطای معیار	بار عاملی	
۳.۳۶۸	۰.۰۰۰	۴۸.۹۳۱	۰.۰۱۸	۰.۸۸۱	انعطاف‌پذیری _ -> شرایط علی
۳.۵۱۸	۰.۰۰۰	۳۱.۷۲۲	۰.۰۲۶	۰.۸۲۷	بهینه‌سازی _ -> شرایط علی
۲.۲۸۰	۰.۰۰۰	۲۱.۲۰۹	۰.۰۳۶	۰.۷۶۶	سیاست‌های مدیریتی _ -> شرایط علی
۳.۳۷۱	۰.۰۰۰	۳۲.۰۲۰	۰.۰۲۷	۰.۸۷۰	عوامل ساختاری _ -> شرایط علی
۲.۷۴۰	۰.۰۰۰	۲۳.۰۶۷	۰.۰۳۵	۰.۸۱۸	ماهیت قوانین _ -> شرایط علی
۴.۴۸۷	۰.۰۰۰	۴۶.۳۳۸	۰.۰۱۹	۰.۸۹۴	مزیت رقابتی _ -> شرایط علی
۳.۲۰۰	۰.۰۰۰	۵۴.۰۷۳	۰.۰۱۶	۰.۸۷۶	قانون‌مداری _ -> شرایط علی
۳.۱۴۸	۰.۰۰۰	۳۸.۴۴۰	۰.۰۲۳	۰.۸۸۴	جو سازمانی _ -> راهبردها
۲.۹۵۷	۰.۰۰۰	۴۵.۴۳۴	۰.۰۱۹	۰.۸۷۵	سرمایه اجتماعی _ -> راهبردها
۳.۱۰۰	۰.۰۰۰	۲۲.۴۱۷	۰.۰۳۸	۰.۸۶۰	قدرت انطباق _ -> راهبردها
۳.۱۷۶	۰.۰۰۰	۳۶.۰۵۰	۰.۰۲۴	۰.۸۷۶	نوآوری و چابکی _ -> راهبردها
۱.۹۴۶	۰.۰۰۰	۳۷.۲۷۲	۰.۰۲۲	۰.۸۰۷	مدیریت مبتنی بر دانش _ -> راهبردها
۲.۴۰۲	۰.۰۰۰	۳۲.۹۵۴	۰.۰۲۷	۰.۸۸۸	بهبود نگرش و رفتار تاب‌آورانه _ -> پیامدها
۱.۸۰۱	۰.۰۰۰	۲۰.۴۶۶	۰.۰۳۸	۰.۷۷۷	بهره‌وری رقابتی _ -> پیامدها
۱.۷۷۷	۰.۰۰۰	۱۶.۵۲۴	۰.۰۴۸	۰.۷۹۵	تقویت ارزش‌ها _ -> پیامدها
۱.۸۹۲	۰.۰۰۰	۲۲.۳۳۷	۰.۰۳۸	۰.۸۴۶	توانمندسازی تجاری _ -> پیامدها

۱.۶۹۳	۰.۰۰۰	۳۶.۳۶۷	۰.۰۲۵	۰.۸۹۲	انعطاف‌پذیری و پویایی _> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)_
۱.۶۹۳	۰.۰۰۰	۷۸.۸۳۸	۰.۰۱۲	۰.۹۱۸	پایداری و مدیریت بحران _> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)_
۱.۶۵۴	۰.۰۰۰	۵۹.۸۸۹	۰.۰۱۵	۰.۹۰۹	توسعه اقتصادی _> شرایط مداخله‌گر
۱.۶۵۴	۰.۰۰۰	۴۵.۹۸۶	۰.۰۱۹	۰.۸۹۶	توانمندی _> شرایط مداخله‌گر
۱.۹۲۹	۰.۰۰۰	۳۱.۸۷۵	۰.۰۲۷	۰.۸۵۶	حمایتگری _> شرایط زمینه‌ای
۱.۶۳۱	۰.۰۰۰	۲۸.۷۹۵	۰.۰۳۰	۰.۸۵۴	سرمایه‌گذاری _> شرایط زمینه‌ای
۱.۷۶۶	۰.۰۰۰	۲۱.۰۰۲	۰.۰۴۰	۰.۸۳۴	ناپایداری اقتصادی _> شرایط زمینه‌ای

آلفای کرونباخ و پایایی مرکب سازه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور بیش از ۰/۷ و در سطح قابل قبول می‌باشد. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که ضریب AVE برای شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور بیش از ۰/۵ و ضریب روآی آنها بیش از ۰/۷ بوده که موید برخوردار بودن سازه‌های مدل از اعتبار روایی همگرا می‌باشد. کیفیت مناسب سازه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نیز با توجه به اینکه ضریب cv.com آنها مثبت برآورد شده تأیید می‌شود.

جدول ۴. نتایج پایایی، روایی همگرا و سازه‌های الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری

جنوب کشور

سازه (مقوله فرعی)	آلفای کرونباخ	ضریب روآ	ضریب CR	ضریب AVE	cv.com
راهبردها	۰.۹۱۲	۰.۹۱۳	۰.۹۳۵	۰.۷۴۱	۰.۵۷۵
شرایط زمینه‌ای	۰.۸۰۶	۰.۸۱۴	۰.۸۸۵	۰.۷۱۹	۰.۴۱۲
شرایط علی	۰.۹۳۵	۰.۹۳۹	۰.۹۴۷	۰.۷۲۰	۰.۵۹۷
شرایط مداخله‌گر	۰.۷۷۲	۰.۷۷۴	۰.۸۹۸	۰.۸۱۴	۰.۳۷۰

۰.۳۷۹	۰.۸۱۹	۰.۹۰۱	۰.۷۹۰	۰.۷۸۰	پدیده اصلی (تاب آوری رقابتی) _
۰.۴۵۷	۰.۶۸۵	۰.۸۹۷	۰.۸۶۹	۰.۸۴۷	پیامدها

در ماتریس فورنل و لارکر مدل تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، مقدار جذر AVE متغیرها در قطر اصلی ماتریس همبستگی متغیرها وارد می شود و مشاهده می شود که مقدار جذر AVE متغیرهای تحقیق از مقدار همبستگی میان آنها که در خانه ی زیرین و چپ قطر اصلی قرار گرفته بیشتر است. از این رو می توان گفت که تعامل تمامی سازه ها با شاخص های خود بیشتر از سایر سازه ها است و اعتبار روایی و اگرایی سازه ها بر اساس ماتریس فورنل و لارکر تأیید می شود.

جدول ۵. ماتریس فورنل لارکر سازه های الگوی تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب

کشور

۶	۵	۴	۳	۲	۱	
					۰.۸۶۱	راهبردها
				۰.۸۴۸	۰.۷۷۷	شرایط زمینه ای
			۰.۸۴۹	۰.۸۱۷	۰.۷۱۱	شرایط علی
		۰.۹۰۲	۰.۶۳۶	۰.۶۵۰	۰.۷۹۹	شرایط مداخله گر
	۰.۹۰۵	۰.۶۷۶	۰.۸۰۵	۰.۸۱۹	۰.۷۴۷	پدیده اصلی (تاب آوری رقابتی) _
۰.۸۲۸	۰.۴۹۹	۰.۶۳۴	۰.۴۸۶	۰.۵۴۵	۰.۵۳۵	پیامدها

ماتریس شاخص HTMT سازه های راهبردها گزارش شده است و همه مقادیر شاخص HTMT برای سازه های مدل از ۰/۹ کوچک تر برآورد شده است و اعتبار روایی و اگرایی بر اساس این شاخص تأیید می شود.

جدول ۶. مقادیر شاخص HTMT سازه های الگوی تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب

کشور

۶	۵	۴	۳	۲	۱	
						راهبردها
					۰.۸۹۶	شرایط زمینه ای

			۰.۸۴۱	۰.۷۷۴	شرایط علی
			۰.۷۵۰	۰.۸۱۸	شرایط مداخله‌گر
		۰.۸۶۵	۰.۸۳۸	۰.۸۲۶	پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) _
	۰.۶۰۳	۰.۷۸۱	۰.۵۴۲	۰.۶۴۸	پیامدها

نتایج ارزیابی آزمون معنی‌داری وزن‌های بیرونی مفاهیم مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نیز گزارش شده است. مشاهده می‌شود که وزن شاخص‌های تمامی متغیرها از نظر آماری در سطح ۰.۰۰۱ معنی‌دار است.

نتایج آزمون معنی‌داری وزن‌های بیرونی الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور

مقدار P	آماره T	خطای معیار	وزن بیرونی	
۰.۰۰۰	۲۸.۸۵۲	۰.۰۰۶	۰.۱۸۰	انعطاف‌پذیری _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۲۳.۵۱۸	۰.۰۰۷	۰.۱۶۸	بهینه‌سازی _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۱۷.۹۵۴	۰.۰۰۸	۰.۱۴۴	سیاست‌های مدیریتی _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۲۳.۲۶۳	۰.۰۰۷	۰.۱۶۷	عوامل ساختاری _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۱۹.۹۴۷	۰.۰۰۸	۰.۱۵۵	ماهیت قوانین _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۲۳.۳۳۸	۰.۰۰۷	۰.۱۷۲	مزیت رقابتی _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۲۶.۷۶۰	۰.۰۰۷	۰.۱۸۹	قانون‌مداری _ -> شرایط علی
۰.۰۰۰	۲۴.۱۳۵	۰.۰۱۰	۰.۲۳۸	جو سازمانی _ -> راهبردها
۰.۰۰۰	۲۳.۰۳۱	۰.۰۱۰	۰.۲۳۱	سرمایه اجتماعی _ -> راهبردها
۰.۰۰۰	۲۴.۹۸۴	۰.۰۰۹	۰.۲۱۳	قدرت انطباق _ -> راهبردها
۰.۰۰۰	۲۹.۵۶۹	۰.۰۰۸	۰.۲۳۶	نوآوری و چابکی _ -> راهبردها
۰.۰۰۰	۲۱.۵۱۷	۰.۰۱۱	۰.۲۴۵	مدیریت مبتنی بر دانش _ -> راهبردها
۰.۰۰۰	۱۶.۰۶۴	۰.۰۲۲	۰.۳۵۲	بهبود نگرش و رفتار تاب‌آورانه _ -> پیامدها
۰.۰۰۰	۹.۱۲۶	۰.۰۲۶	۰.۲۳۸	بهره‌وری رقابتی _ -> پیامدها

۰.۰۰۰	۹.۳۰۹	۰.۰۲۹	۰.۲۶۷	تقویت ارزش‌ها _ -> پیامدها
۰.۰۰۰	۱۵.۸۱۴	۰.۰۲۲	۰.۳۴۴	توانمندسازی تجاری _ -> پیامدها
۰.۰۰۰	۲۹.۷۸۷	۰.۰۱۷	۰.۵۱۵	انعطاف‌پذیری و پویایی _ -> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)_
۰.۰۰۰	۲۱.۷۶۷	۰.۰۲۷	۰.۵۸۹	پایداری و مدیریت بحران _ -> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)_
۰.۰۰۰	۳۳.۷۰۴	۰.۰۱۷	۰.۵۷۱	توسعه اقتصادی _ -> شرایط مداخله‌گر
۰.۰۰۰	۴۰.۶۳۲	۰.۰۱۳	۰.۵۳۷	توانمندی _ -> شرایط مداخله‌گر
۰.۰۰۰	۱۷.۵۷۵	۰.۰۲۱	۰.۳۶۴	حمایتگری _ -> شرایط زمینه‌ای
۰.۰۰۰	۱۵.۸۷۴	۰.۰۲۸	۰.۴۴۵	سرمایه‌گذاری _ -> شرایط زمینه‌ای
۰.۰۰۰	۱۴.۷۰۶	۰.۰۲۵	۰.۳۶۹	ناپایداری اقتصادی _ -> شرایط زمینه‌ای

بر اساس نتایج سازه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور از نظر معیار روایی تأییدی، پایایی (آلفای کرونباخ، پایایی مرکب)، معیار روایی همگرا و واگرا و کیفیت سازه مورد تأیید واقع شد و مدل اندازه‌گیری سازه‌های مدل مناسب ارزیابی شد. متغیرهای درون‌زای مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور از نظر شاخص CV. RED مورد تأیید هستند. شاخص R2 برای مقوله‌ی راهبردهای مناطق آزاد تجاری جنوب کشور در حد قابل توجه، برای مقوله‌ی پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) در حد متوسط و برای مقوله‌ی پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور در سطح ضعیف بوده است.

کیفیت کلی مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور توسط شاخص نیکویی برازش مدل (۰.۶۵۰) قوی ارزیابی می‌شود. شاخص SRMR مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نیز (۰.۰۸۶) کمتر از ۰.۱ و در سطح قابل قبول بوده است.

جدول ۶. شاخص‌های نیکویی برازش الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب

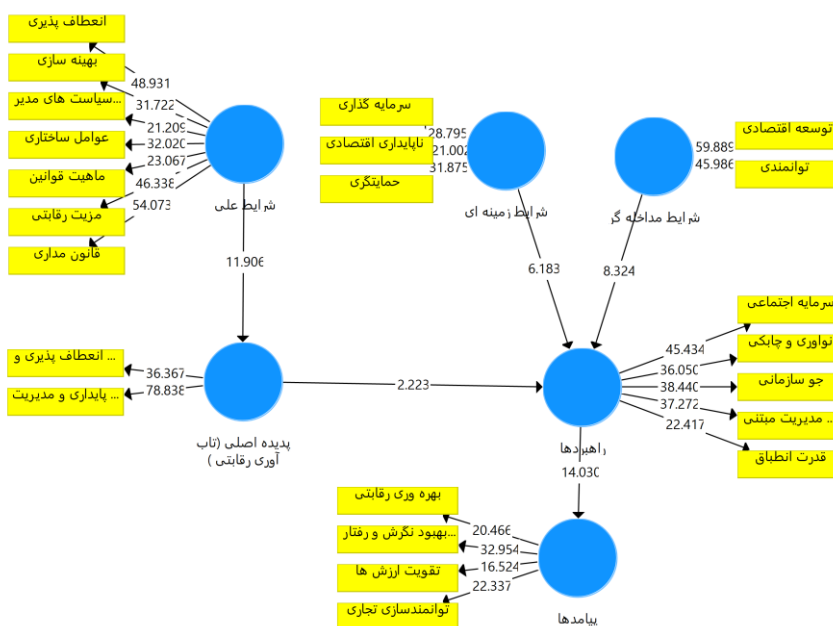
کشور

SRMR	GOF	سطح	R2	CV.RED	سازه
۰.۰۸۶	۰.۶۵۰	قابل توجه	۰.۷۵۸	۰.۵۲۳	راهبردها
					شرایط زمینه‌ای

					شرایط علی
					شرایط مداخله‌گر
		متوسط	۰.۶۴۷	۰.۵۰۷	پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)_
		ضعیف	۰.۲۸۷	۰.۱۷۹	پیامدها

با توجه به نتایج به دست آمده، کیفیت مطلوب مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور تأیید می‌شود و می‌توان به روابط درون مدل پرداخت.

جدول ۷. الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور در حالت عدد معنی‌داری

با توجه به مقادیر T و P- مقدار برآورد شده می‌شود می‌توان در مورد پذیرش یا عدم‌پذیرش معناداری روابط بین سازه‌ها تصمیم‌گیری کرد. چنانچه مقادیر مشاهده شده آماره T در آزمون معنی‌داری رابطه بین دو متغیر بزرگ‌تر از ۱/۹۶ و یا کوچک‌تر از ۱-۱/۹۶ برآورد شود و یا اینکه پی مقدار مربوط به مسیرها کمتر از ۰/۰۵ باشد نشان از صحت رابطه بین سازه‌ها با اطمینان ۹۵ درصد دارد.

جدول ۷. نتایج برازش الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور جهت بررسی

روابط مستقیم متغیرها

مسیر	ضریب استاندارد	خطای معیار	آماره T	P مقدار	اندازه اثر
راهبردها -> پیامدها	۰.۵۳۵	۰.۰۳۸	۱۴.۰۳۰	<۰.۰۰۱	۰.۴۰۲
شرایط زمینه‌ای -> راهبردها	۰.۳۶۳	۰.۰۵۹	۶.۱۸۳	<۰.۰۰۱	۰.۱۶۹
شرایط علی -> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی)	۰.۸۰۵	۰.۰۶۸	۱۱.۹۰۶	<۰.۰۰۱	۱.۸۳۶
شرایط مداخله‌گر -> راهبردها	۰.۴۷۶	۰.۰۵۷	۸.۳۲۴	<۰.۰۰۱	۰.۴۸۲
پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) -> راهبردها	۰.۱۲۸	۰.۰۵۸	۲.۲۲۳	۰.۰۲۷	۰.۰۲۰

با توجه به اینکه آماره آزمون مربوط به مسیر شرایط علی به پدیده محوری ۱۱/۹۰۶ برآورد شده که بزرگ‌تر از ۱/۹۶ و P- مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ است، همچنین ضریب مسیر استاندارد مسیر ۰/۸۰۵ برآورد شده که مقداری مثبت است، می‌توان گفت شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر پدیده اصلی یعنی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور دارد. میزان اندازه اثر شرایط علی بر پدیده محوری ۰/۱۸۳۶ تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور برآورد شده که در سطح قابل توجه می‌باشد. با توجه به اینکه آماره آزمون مربوط به مسیر شرایط مداخله‌گر به راهبردها ۸/۳۲۴ و P- مقدار آن ۰/۰۰۵ برآورد شده است و همچنین ضریب استاندارد این مسیر ۰/۴۷۶ برآورد شده که مقداری مثبت است، می‌توان گفت شرایط مداخله‌گر تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور دارد. میزان اندازه اثر شرایط مداخله‌گر بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور ۰/۴۸۲ برآورد شده که در سطح قابل توجه می‌باشد. با توجه به اینکه آماره آزمون مربوط به مسیر شرایط زمینه‌ای به راهبردها ۶/۱۸۳ و P- مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ برآورد شده و همچنین ضریب استاندارد این مسیر ۰/۳۶۳ برآورد شده که مقداری مثبت است، می‌توان گفت شرایط زمینه‌ای تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور دارد. میزان اندازه اثر شرایط زمینه‌ای بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور ۰/۱۶۹ برآورد شده که در سطح متوسط می‌باشد. با توجه به اینکه آماره آزمون مربوط به مسیر پدیده محوری به راهبردها ۲/۲۲۳ و P- مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ برآورد شده است و

همچنین ضریب این مسیر ۰/۱۲۸ برآورد شده که مقداری مثبت است، می‌توان گفت پدیده محوری تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور دارد. میزان اندازه اثر پدیده محوری بر راهبردها ۰/۰۲۰ برآورد شده که در سطح ضعیف می‌باشد. با توجه به اینکه آماره آزمون مربوط به مسیر راهبردها به پیامدها ۱۴/۰۳ و P - مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ برآورد شده است و همچنین ضریب این مسیر ۰/۵۳۵ برآورد شده که مقداری مثبت است، می‌توان راهبردها تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور دارد. اندازه اثر راهبردها بر پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور ۰/۴۰۲ برآورد شده که در سطح قابل توجه می‌باشد. روابط غیرمستقیم مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جدول ۸. نتایج برازش الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور جهت بررسی

روابط غیرمستقیم

مسیر	ضریب استاندارد	خطای معیار	آماره T	P مقدار
شرایط علی -> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) -> راهبردها	۰/۱۰۳	۰/۰۴۷	۲/۱۹۲	۰/۰۲۹
شرایط زمینه‌ای -> راهبردها -> پیامدها	۰/۱۹۴	۰/۰۳۶	۵/۴۰۰	<۰/۰۰۱
شرایط مداخله‌گر -> راهبردها -> پیامدها	۰/۲۵۵	۰/۰۳۷	۶/۸۶۸	<۰/۰۰۱
پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) -> راهبردها -> پیامدها	۰/۰۶۹	۰/۰۳۰	۲/۲۵۱	۰/۰۲۵
شرایط علی -> پدیده اصلی (تاب‌آوری رقابتی) -> راهبردها -> پیامدها	۰/۰۵۵	۰/۰۲۵	۲/۲۲۳	۰/۰۲۷

تمامی روابط معنی‌دار هستند و همانطور که از این جدول برمی‌آید شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای و پدیده محوری مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور از طریق راهبردها به صورت غیرمستقیم با پیامدها رابطه مثبت و معنی‌داری دارد. شرایط علی نیز از طریق پدیده محوری به طور غیرمستقیم با راهبردها ارتباط مثبت و معنی‌دار دارد. همچنین، شرایط علی نیز از طریق پدیده محوری و راهبردها به طور غیرمستقیم با پیامدها ارتباط مثبت و معنی‌دار دارد. با توجه به معنی‌داری تمام روابط مستقیم و غیرمستقیم بنابراین الگوی نهایی مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نیازی به اصلاح ندارد.

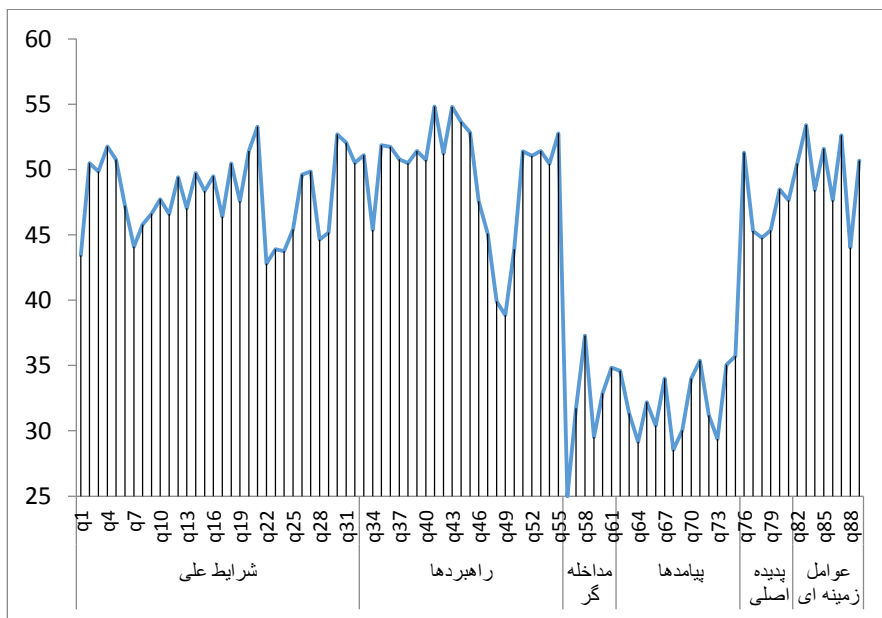

اولویت‌بندی مفاهیم مربوط به مقوله‌های الگوی تاب آوری رقابتی

۱۳۸۹

۱۳۸۹

در این قسمت با استفاده از آزمون فریدمن مفاهیم مربوط به مقوله‌های الگوی نهایی مدل تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور اولویت‌بندی می‌شوند. نتایج آزمون فریدمن ارائه شده است. مشاهده می‌شود که در میان مفاهیم مقوله‌های الگوی تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور بیشترین اولویت از نظر پاسخگویان مربوط به مفهوم شایسته‌سالاری مربوط به مقوله‌ی نوآوری و چابکی راهبردهای الگوی نهایی مدل تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور و کمترین اولویت مربوط به مفهوم مدیریت بسته‌های سرمایه‌داری مربوط به مقوله توسعه اقتصادی شرایط مداخله‌گر می‌باشد.

جدول ۸. میانگین رتبه مفاهیم الگوی تاب آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور

۶. نتیجه‌گیری

تاب آوری به معنای توانایی سازمان‌ها برای حفظ بقا و بهبود عملکرد در شرایط نامساعد است. این مفهوم به دلیل ارتباط نزدیک سازمان‌ها با جوامع و محیط پیچیده‌ای که در آن فعالیت می‌کنند، اهمیت ویژه‌ای دارد. تحقیقات نشان می‌دهد که تاب آوری نه تنها در شرکت‌های تولیدی، بلکه در صنایع

خدماتی نیز نیاز به بررسی و توسعه دارد. تاب‌آوری شامل توانایی سازگار شدن با تغییرات بنیادی و مدیریت رویدادهای غیرمنتظره است و اصولی برای بهبود آن معرفی شده‌اند، از جمله ایجاد سرمایه اجتماعی، تبدیل شدن به سازمانی یادگیرنده و نگاه فراتر از ریسک‌ها به فرصت‌ها. علاوه بر این، رقابت‌پذیری به‌عنوان یک مفهوم کلیدی در اقتصاد بین‌الملل مطرح است و عدم وجود رویکرد مشخص برای افزایش رقابت‌پذیری، یکی از معضلات کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود. عوامل مختلفی مانند موقعیت جغرافیایی، زیرساخت‌ها و نیروی انسانی مؤثر در بهبود رقابت‌پذیری و موفقیت نواحی تجاری هستند. به طور کلی، ارتقاء تاب‌آوری و رقابت‌پذیری سازمان‌ها و نواحی صنعتی، نیازمند توجه به زیرساخت‌ها و ایجاد شرایط مناسب برای رشد و شکوفایی اقتصادی است.

در بخش یافته‌های پژوهش پس از شناسایی و استخراج عوامل و شاخص‌های اصلی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور جهت طراحی الگو و اطمینان از صحت و مناسبت مدل طراحی شده، یک مطالعه کمی انجام شده است. بدین منظور ابتدا ویژگی‌های دموگرافیک نمونه مورد مطالعه بررسی شد و سپس با استفاده از تکنیک آمار توصیفی داده‌ها به صورت جدول خلاصه و جمع‌بندی شد. سپس الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی مورد مطالعه قرار گرفته تا بر اساس نتایج به دست آمده مؤلفه‌های شناسایی شده برای شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور مورد تأیید قرار گیرد. در مرحله بعد مدل طراحی شده با استفاده از تکنیک مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد بررسی قرار گرفت.

در تحلیل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، مشاهده می‌شود که میانگین تمامی مفاهیم مرتبط با شرایط علی این مقوله‌ها به‌طور کلی بالای ۳ برآورد شده است. در این راستا، مفهوم ساختار استراتژیک در میان عوامل ساختاری کمترین میانگین را دارد که نشان‌دهنده چالش‌هایی در این حوزه است. با مقدار میانگین ۳.۱۷۴ و انحراف معیار ۱.۰۱۴، این موضوع می‌تواند به ضعف در ایجاد یک ساختار مناسب برای مدیریت رقابت در این مناطق اشاره داشته باشد. برعکس، مفهوم دانش و تجربه کافی در سیاست‌های مدیریتی با میانگین ۳.۵۲۲ و انحراف معیار ۱.۰۴۸ بالاترین امتیاز را کسب کرده است. این به معنای آن است که وجود دانش و تجربه کافی در مدیریت، از عوامل کلیدی برای تقویت تاب‌آوری رقابتی در این مناطق محسوب می‌شود. همچنین، در پدیده محوری الگوی تاب‌آوری رقابتی، تمامی مفاهیم نیز میانگین بالاتری از ۳ دارند. در این بین، مفهوم مدیریت و رهبری بازار در مواجهه با مخاطرات دارای کمترین میانگین است که با مقدار ۳.۲۷۹ و انحراف معیار ۱.۰۱۴،

نشان‌دهنده نیاز به توجه بیشتر به رهبری مؤثر در شرایط بحرانی است. از سوی دیگر، مفهوم ضربه‌گیر بودن در پایداری و مدیریت بحران بالاترین میانگین ۳۰۴۸۹ و انحراف معیار ۰۰۹۶۵ را دارد. این موضوع به اهمیت قابلیت‌ها و سازوکارهای مقابله با بحران‌ها در حفظ پایداری این مناطق اشاره می‌کند. در نهایت، در حوزه راهبردهای الگوی تاب‌آوری رقابتی، مجدداً میانگین تمامی مفاهیم بالای ۳ است. مفهوم به اشتراک‌گذاری دانش در مدیریت مبتنی بر دانش کمترین میانگین ۳۰۰۸۳ و انحراف معیار ۰۰۹۸۴ را دارد، که ممکن است نشان‌دهنده عدم همکاری کافی بین نهادها باشد. در مقابل، مفهوم حمایت‌گری سازمان و مستندسازی مناسب رویه‌ها با میانگین ۳۰۶۲۷ و انحراف معیار ۰۰۹۷۲ بالاترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. این نتایج بیانگر این است که وجود یک جو سازمانی مثبت و مستندسازی دقیق می‌تواند به تقویت تاب‌آوری و توانمندی‌های رقابتی در این مناطق کمک کند.

در بررسی عوامل مداخله‌گر الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، مشاهده می‌شود که مفهوم مدیریت بسته‌های سرمایه‌داری با میانگین ۲۰۵۴۷ و انحراف معیار ۱۰۰۵۷، کمترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. این موضوع نشان‌دهنده چالش‌های جدی در زمینه مدیریت منابع و سرمایه‌ها در این مناطق است که می‌تواند مانع از ایجاد تاب‌آوری و رقابت‌پذیری مؤثر شود. از سوی دیگر، مفهوم برخورداری از استراتژی توسعه اقتصادی با میانگین ۳۰۰۲۵ و انحراف معیار ۰۰۹۸۰، نشان‌دهنده اهمیت و ضرورت وجود رویکردهای توسعه‌ای کارآمد برای تقویت تاب‌آوری در این مناطق است. این امر تأکید می‌کند که داشتن یک استراتژی مشخص می‌تواند به پیشرفت و رشد اقتصادی کمک کند. در ارتباط با راهبردهای الگوی تاب‌آوری رقابتی نیز، مفهوم کمک به بهبود دلبستگی سازمانی با میانگین ۲۰۶۲۰ و انحراف معیار ۱۰۰۵۱، پایین‌ترین امتیاز را دارد. این موضوع ممکن است به عدم توجه کافی به جنبه‌های انسانی و روانشناختی در سازمان‌ها اشاره داشته باشد. در مقابل، مفهوم بهبود و رشد رقابت‌پذیری با میانگین ۲۰۹۴۶ و انحراف معیار ۰۰۹۹۳، نشان‌دهنده اهمیت توانمندسازی تجاری و نیاز به ارتقاء ظرفیت‌های رقابتی است. این یافته‌ها حاکی از آن است که در حالی که توجه به دلبستگی سازمانی حیاتی است، تمرکز بر روی توانمندسازی و بهبود رقابت‌پذیری نیز باید در اولویت قرار گیرد تا به تقویت تاب‌آوری در این مناطق کمک کند. به طور کلی، نتایج این بررسی نشان می‌دهد که برای موفقیت در الگوی تاب‌آوری رقابتی، نیاز به یک ترکیب مناسب از مدیریت منابع، استراتژی‌های توسعه، و توجه به ابعاد انسانی و سازمانی وجود دارد. این نکته اهمیت یک رویکرد جامع و چندبعدی را در مدیریت مناطق آزاد تجاری روشن می‌کند.

در سنجش رابطه معیارهای یک سازه با زیرمعیارهای آن و مقایسه این روابط با سایر معیارها، دو روش متداول مورد استفاده قرار می‌گیرد: ماتریس فورنل و لارکر و شاخص HTMT برای بررسی روایی و اگر، معیار کلیدی AVE (میانگین واریانس استخراج شده) است. بر اساس روش فورنل و لارکر، روایی و اگر زمانی تأیید می‌شود که مقدار AVE هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی آن سازه با دیگر سازه‌ها باشد. این واریانس اشتراکی به صورت مربع همبستگی بین سازه‌ها محاسبه می‌شود. در مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، با استفاده از ماتریس فورنل و لارکر، جذر AVE برای هر متغیر در قطر اصلی ماتریس همبستگی قرار می‌گیرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این مقادیر از همبستگی‌های موجود در خانه‌های زیرین و چپ قطر اصلی ماتریس بیشتر است؛ بنابراین، این نتیجه حاصل می‌شود که تعامل بین هر سازه و زیرمعیارهای آن به مراتب بیشتر از تعامل آن سازه با سایر سازه‌هاست. این موضوع نشان‌دهنده تأیید اعتبار روایی و اگرای سازه‌ها است. نتایج ماتریس شاخص HTMT نیز ارائه می‌شود. این شاخص برای بررسی تعامل سازه‌ها در الگوی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. نتایج نشان‌دهنده این است که هر سازه در مدل تعامل بیشتری با زیرمعیارهای خود دارد تا با سایر سازه‌ها. مقادیر شاخص HTMT برای سازه‌های مختلف کمتر از ۰.۹ برآورد شده است که نشان‌دهنده تأیید مجدد روایی و اگرای سازه‌ها می‌باشد. بدین ترتیب، می‌توان گفت که هر سازه به طور مؤثری با زیرمعیارهای خود مرتبط است و این ارتباط به خوبی از دیگر سازه‌ها تفکیک می‌شود.

در تحلیل مدل‌های ساختاری، چندین شاخص برای ارزیابی کیفیت و کارایی مدل استفاده می‌شود. یکی از این شاخص‌ها، شاخص افزونگی (CV.RED) است که نشان‌دهنده توانایی مدل در پیش‌بینی متغیرهای درون‌زا است. نتایج این شاخص در مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نشان می‌دهد که تمامی متغیرهای درون‌زا دارای مقادیر بالای صفر هستند که نشان‌دهنده توان پیش‌بینی قوی مدل است. ضریب تعیین (R^2) نیز به عنوان معیاری برای اندازه‌گیری اثر متغیرهای برون‌زا بر متغیرهای درون‌زا کاربرد دارد. مقادیر R^2 در این تحقیق در سطح قابل توجهی قرار دارند و طبق معیارهای معمول، نشان‌دهنده اثرات مطلوب متغیرها بر یکدیگر هستند. اندازه اثر (Effect Size) به ما کمک می‌کند تا بفهمیم حذف یک متغیر مستقل چه تأثیری بر متغیرهای وابسته خواهد داشت. طبق تفسیر کوهن، سایز اثر در ابعاد مختلف مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی نیز در سطح قابل توجهی گزارش شده است که نشان‌دهنده اهمیت این ابعاد در مدل می‌باشد. شاخص نیکویی برازش (GOF) کیفیت کلی مدل را ارزیابی می‌کند. در اینجا، مقادیر GOF نشان‌دهنده کیفیت بالای

مدل با مقدار ۰.۷۲۶ است که در دسته نیکویی برازش قوی قرار می‌گیرد. این نتیجه بیانگر انطباق خوب بین داده‌های مشاهده‌شده و پیش‌بینی‌های مدل است. در نهایت، شاخص SRMR به‌عنوان معیاری برای بررسی تفاوت بین همبستگی‌های مشاهده‌شده و همبستگی‌های پیش‌بینی‌شده توسط مدل عمل می‌کند. با داشتن مقداری کمتر از ۰.۱، SRMR مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی نشان‌دهنده برازش مناسب و صحیح مدل بوده و مقدار ۰.۰۷۵ تأییدکننده این مطلب است. به‌طور کلی، ارزیابی این شاخص‌ها نشان‌دهنده کیفیت بالا و کارایی مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور است و نشان می‌دهد که مدل به‌خوبی می‌تواند روابط میان متغیرهای مختلف را تبیین و پیش‌بینی کند.

نتایج ضریب‌های مسیر مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور نشان‌دهنده تأثیر مثبت و معنی‌دار هر یک از متغیرها بر یکدیگر است. با توجه به اینکه تمامی هفت ضریب مسیر در سطح خطای ۵ درصد ($p < 0.05$) معنی‌دار هستند، می‌توان نتیجه گرفت که این متغیرها به‌طور معناداری بر تاب‌آوری رقابتی تأثیر دارند. این نشان‌دهنده این است که مقوله‌های مربوط به مدل به‌درستی انتخاب شده‌اند و روابط بین آن‌ها به‌خوبی تبیین شده است. این امر اهمیت بالای مدل را در درک و تحلیل تاب‌آوری رقابتی در این مناطق نشان می‌دهد. علاوه بر این، نتایج تحلیل عاملی تأییدی (CFA) نیز بیانگر این است که تمامی معیارهای برازش مدل در سطوح مناسب قرار دارند. این موضوع به اعتماد به نفس بیشتری در نتایج مدل می‌افزاید و تأیید می‌کند که ساختار مدل به‌خوبی با داده‌های واقعی انطباق دارد. در مجموع، تمام شواهد و نتایج به دست آمده از این بررسی‌ها نشان‌دهنده کیفیت بالای مدل شرایط علی تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور است و این مدل قادر است به‌طور مؤثری روابط میان متغیرها را تبیین و پیش‌بینی کند. این یافته‌ها می‌توانند مبنای مناسبی برای تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های مرتبط با بهبود تاب‌آوری رقابتی در این مناطق باشند.

گزارش‌های ارائه شده در اشکال و جدول‌های مربوطه نشان‌دهنده این است که بار عاملی تمام مقوله‌های مرتبط با شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، بیشتر از ۰.۵ است. این موضوع به این معناست که هر یک از این مقوله‌ها به‌طور مؤثر و معنی‌دار بر سازه‌های مدل تأثیر می‌گذارند.

آماره T نیز برای تمامی این بارهای عاملی بیش از ۱.۹۶ بوده که نشان‌دهنده معناداری آنهاست. این نتایج به‌وضوح بیان می‌کند که بارهای عاملی برآورد شده برای مؤلفه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی، از

اعتبار لازم برخوردارند و می‌توان به صحت و دقت آن‌ها اعتماد کرد. مدل اندازه‌گیری تاب‌آوری رقابتی در این مناطق آزاد تجاری به‌خوبی طراحی شده و مقوله‌های آن به‌طور مثبت و معنی‌دار توانایی اندازه‌گیری ابعاد مختلف تاب‌آوری را دارند. مقدار VIF (عامل افزایش واریانس) برای تمامی شاخص‌های مدل کمتر از ۵ است، که به معنای عدم وجود هم‌خطی شدید بین متغیرها می‌باشد. این نتیجه بر مناسب بودن مدل و قابلیت اعتماد به نتایج آن دلالت دارد و می‌تواند مبنای خوبی برای تصمیم‌گیری‌های آینده در حوزه تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری باشد. در کل، تمامی یافته‌ها و نتایج به دست آمده حاکی از آن است که مدل مورد بررسی از روایی و اعتبار کافی برخوردار است و تأثیرات مثبت و معنی‌دار میان مقوله‌ها به‌خوبی تبیین شده‌اند. این موضوع می‌تواند به بهبود برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در این حوزه کمک کند. نتایج حاصل از برازش مدل معادلات ساختاری نشان می‌دهد که روابط بین سازه‌ها به‌طور معناداری تأیید شده‌اند. در ابتدا، رابطه بین شرایط علی و تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور مورد بررسی قرار گرفت. آماره T برابر با ۱۱/۹۰۶ برآورد شد که از ۱/۹۶ بزرگ‌تر است و پی‌مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ است. این نتایج نشان‌دهنده وجود یک رابطه مستقیم و معنادار بین این دو متغیر است. همچنین، ضریب مسیر استاندارد برابر با ۰/۸۰۵ است که نشان‌دهنده تأثیر مثبت شرایط علی بر تاب‌آوری رقابتی است. میزان اندازه اثر این رابطه نیز ۱۸۳۶ برآورد شده که در سطح قابل توجهی قرار دارد. در ادامه، تأثیر شرایط مداخله‌گر بر راهبردها بررسی شد. آماره آزمون برابر با ۸/۳۲۴ و پی‌مقدار آن ۰/۰۰۵ برآورد شده است. ضریب استاندارد این مسیر ۰/۴۷۶ است که نشان‌دهنده تأثیر مثبت شرایط مداخله‌گر بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی می‌باشد. اندازه اثر این رابطه نیز ۰/۴۸۳ برآورد شده که نشان‌دهنده اهمیت قابل توجه این تأثیر است. سپس، تأثیر شرایط زمینه‌ای بر راهبردها مورد تحلیل قرار گرفت. آماره آزمون برابر با ۶/۱۸۳ و پی‌مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ بود. ضریب استاندارد این مسیر ۰/۳۶۳ است و نشان‌دهنده تأثیر مثبت شرایط زمینه‌ای بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی است. میزان اندازه اثر این رابطه ۰/۱۶۹ برآورد شده که در سطح متوسطی قرار دارد. علاوه بر این، تأثیر پدیده محوری بر راهبردها نیز بررسی شد. آماره آزمون ۲/۲۲۳ و پی‌مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ است. ضریب این مسیر ۰/۱۲۸ بوده و نشان‌دهنده تأثیر مثبت پدیده محوری بر راهبردهای تاب‌آوری رقابتی است. با این حال، اندازه اثر این رابطه ۰/۰۲۰ برآورد شده که در سطح ضعیف قرار دارد.

گزارش‌های ارائه شده در اشکال و جدول‌های مربوطه نشان‌دهنده این است که بار عاملی تمام مقوله‌های مرتبط با شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر و

پیامدهای تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور، بیشتر از ۰.۵ است. این موضوع به این معناست که هر یک از این مقوله‌ها به‌طور مؤثر و معنی‌دار بر سازه‌های مدل تأثیر می‌گذارند. آماره T نیز برای تمامی این بارهای عاملی بیش از ۱.۹۶ بوده که نشان‌دهنده معناداری آنهاست. این نتایج به‌وضوح بیان می‌کند که بارهای عاملی برآورد شده برای مؤلفه‌های مدل تاب‌آوری رقابتی، از اعتبار لازم برخوردارند و می‌توان به صحت و دقت آنها اعتماد کرد.

مدل اندازه‌گیری تاب‌آوری رقابتی در این مناطق آزاد تجاری به‌خوبی طراحی شده و مقوله‌های آن به‌طور مثبت و معنی‌دار توانایی اندازه‌گیری ابعاد مختلف تاب‌آوری را دارند. مقدار VIF (عامل افزایش واریانس) برای تمامی شاخص‌های مدل کمتر از ۵ است که به معنای عدم وجود هم‌خطی شدید بین متغیرها می‌باشد. این نتیجه بر مناسب بودن مدل و قابلیت اعتماد به نتایج آن دلالت دارد و می‌تواند مبنای خوبی برای تصمیم‌گیری‌های آینده در حوزه تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری باشد.

در کل، تمامی یافته‌ها و نتایج به دست آمده حاکی از آن است که مدل مورد بررسی از روایی و اعتبار کافی برخوردار است و تأثیرات مثبت و معنی‌دار میان مقوله‌ها به‌خوبی تبیین شده‌اند. این موضوع می‌تواند به بهبود برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در این حوزه کمک کند.

در نهایت، تأثیر راهبردها بر پیامدهای تاب‌آوری رقابتی مورد بررسی قرار گرفت. آماره آزمون برابر با ۱۴/۰۳ و پی‌مقدار آن کمتر از ۰/۰۰۱ برآورد شده است. ضریب این مسیر ۰/۵۳۵ است که نشان‌دهنده تأثیر مثبت و معنادار راهبردها بر پیامدهای تاب‌آوری رقابتی می‌باشد. اندازه اثر این رابطه نیز ۰.۴۰۲ برآورد شده که در سطح قابل توجهی قرار دارد. به‌طور کلی، نتایج نشان‌دهنده وجود روابط معنادار و مثبت میان سازه‌های مختلف و تأثیرات آنها بر تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور است.

تمامی روابط بین سازه‌ها از نظر آماری معنادار نشان داده شده‌اند. این موضوع حاکی از آن است که شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای و پدیده محوری در مدل تاب‌آوری رقابتی نقش مهمی ایفا می‌کنند و از طریق راهبردها به‌طور غیرمستقیم بر پیامدها تأثیر مثبت و معناداری دارند. شرایط علی نیز در این مدل تأثیرگذار است و از طریق پدیده محوری با راهبردها ارتباط مثبت و معناداری برقرار می‌کند. به‌عبارت‌دیگر، شرایط علی نه‌تنها به‌طور مستقیم بر تاب‌آوری رقابتی تأثیر نمی‌گذارد، بلکه تأثیر خود را از طریق پدیده محوری و راهبردها به پیامدها منتقل می‌کند. با توجه به معناداری تمامی

روابط مستقیم و غیرمستقیم در این مدل، می‌توان نتیجه گرفت که الگوی نهایی مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور به‌خوبی طراحی شده و نیاز به اصلاح ندارد. این نتایج نشان‌دهنده همبستگی قوی بین متغیرها و وجود یک ساختار منطقی در روابط آن‌هاست که می‌تواند به درک بهتر تاب‌آوری رقابتی در این مناطق کمک کند. به طور کلی، این یافته‌ها می‌توانند راهنمایی برای سیاست‌گذاران و مدیران در جهت بهبود عملکرد و اتخاذ راهبردهای مؤثر در مناطق آزاد تجاری باشند.

آزمون فریدمن به‌عنوان یک روش آماری مفید برای اولویت‌بندی مقوله‌ها در مدل تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری جنوب کشور به کار گرفته شده است. نتایج این آزمون در جدول مربوطه به‌وضوح نشان می‌دهد که نظر پاسخگویان در مورد اهمیت مقوله‌ها متفاوت است. بر اساس یافته‌ها، مفهوم شایسته‌سالاری که به مقوله نوآوری و چابکی مربوط می‌شود، بالاترین اولویت را دریافت کرده است. این امر نشان‌دهنده اهمیت استراتژی‌های مبتنی بر نوآوری و چابکی در تقویت تاب‌آوری رقابتی در این مناطق است. پاسخگویان به‌وضوح بر این باورند که توانایی در نوآوری و تطبیق سریع با تغییرات می‌تواند در دستیابی به موفقیت‌های اقتصادی و رقابتی مؤثر باشد. در مقابل، مفهوم مدیریت بسته‌های سرمایه‌داری که به مقوله توسعه اقتصادی شرایط مداخله‌گر مرتبط است، کمترین اولویت را از آن خود کرده است. این نشان می‌دهد که پاسخگویان ممکن است به تأثیرات منفی یا ناکارآمدی‌های موجود در روش‌های مدیریت سرمایه‌گذاری و سیاست‌های اقتصادی توجه بیشتری داشته باشند. به‌عبارت‌دیگر، این مقوله ممکن است به دلیل چالش‌های مطرح‌شده در زمینه مدیریت منابع و سرمایه، از نظر آنان کمتر حایز اهمیت باشد. به طور کلی، این تحلیل می‌تواند به سیاست‌گذاران و مدیران کمک کند تا بر روی مقوله‌های کلیدی مانند نوآوری و چابکی تمرکز کنند و در عین حال به نیازها و چالش‌های موجود در مقوله‌های توسعه اقتصادی و مدیریت سرمایه نیز توجه داشته باشند. این رویکرد می‌تواند در نهایت به تقویت تاب‌آوری رقابتی در مناطق آزاد تجاری منجر شود.

فهرست منابع

- آذر، امید و بروجی، کوروش. (۱۳۹۰). تأثیر مناطق آزاد تجاری در توسعه صادرات ایران، مجموعه مقالات هشتمین کنگره پیشگامان پیشرفت.
- ابراهیمی، علی و لطفی، حیدر. (۱۳۹۶). نقش و تأثیر مناطق آزاد در اقتصاد ایران با تأکید بر منطقه آزاد چابهار به منظور ارائه مدلی فرامنطقه‌ای بر اقتصاد و سیاست خارجی ایران. فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا برنامه ریزی منطقه‌ای، سال هفتم، شماره ۴، صص ۲۱۷ - ۲۴۰.
- استادی ایرج، مرضیه و سلیمان پورعمران، محبوبه. (۱۳۹۶). رابطه‌ی تاب‌آوری سازمانی با رقابت‌پذیری و مزیت رقابتی پایدار مورد مطالعه: شرکت سیمان بجنورد. مجله آینده پژوهشی مدیریت. دوره ۲۸. شماره ۱ (پیاپی ۱۰۸). صص ۱۰۳-۱۲۵.
- خسروی، سالار؛ نجفی، امیر؛ مرجانی، محمدرضا و محمدی، نبی‌اله. (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین مؤلفه‌های تاب‌آوری سازمانی با موفقیت و تداوم کسب و کار بانک‌ها. مدیریت توسعه و تحویل. شماره ۴۰. صص ۲۵-۳۲.
- خدادادکاشی، فرهاد. (۱۳۸۱). دیدگاه‌های مختلف در مورد مفهوم و نظریه رقابت و تطبیق آن با وضعیت رقابت در بخش صنعت ایران. پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی. دوره ۷. شماره ۵۱.
- دادرس مقدم، امیر؛ کریم، محمدحسین و رهنما، علی. (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران. سیاست‌های راهبردی و کلان. دوره ۸ شماره ۳۰ - شماره پیاپی ۲. صص ۲۶۴-۲۸۹.
- دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری. (۱۳۹۷). گزارش عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی سال ۱۳۹۶
- رشنودی، اصغر؛ سلطانی، مرتضی؛ کردنائیج، اسداله و حمیدی‌زاده، علی. (۱۳۹۸). شناسایی و تبیین عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی بر اساس روش نظریه زمینه‌ای. نشریه علمی - پژوهشی اقیانوس شناسی. ۱۰ (۳۸). ۱۱۱-۱۲۲.

شهرودی، حامد؛ محمدی رحیم نیا؛ فریرز؛ ملک زاده، غلامرضا و خوراکیان، علیرضا. (۱۳۹۸). ارائه الگوی تاب‌آوری سازمانی در شرکت‌های تولیدی با رویکرد داده‌بنیاد. مجله پژوهش‌های مدیریت عمومی، پیاپی ۴۳. صص ۱۱۱-۱۳۴.

مؤمنی، منصور؛ عصارى، مهدى؛ سهرابى، روح اله و قنبرى، نرگس. (۱۳۹۷). مطالعه ارتباط بین تاب‌آوری در زنجیره تأمین و رقابت‌پذیری کشورها به وسیله تحلیل همبستگی کانونی. نشریه علمی مدیریت زنجیره تأمین. ۲۰ (۵۹). صص ۴۰-۵۳.

نوروزی، میلاد و حلاج راسخ ولی‌زاده، فرشید. (۱۳۹۸). نقش مناطق آزاد تجاری در توسعه اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت اقتصاد، حسابداری و بانکداری گرجستان (تفلیس)، آکادمی بین‌المللی علوم گرجستان.

Annarelli A, Battistella C, Nonino F (2020). A Framework to Evaluate the Effects of Organizational Resilience on Service Quality. Sustainability. 12(958).1-15.

Amann, B. and Jaussaud, J. (2012) 'Family and non-family business resilience in an economic downturn', Asia Pacific Business Review, Vol. 18, No. 2, pp.203-223.

Bhamra, R.; Dani, S.; Burnard, K. Resilience: The concept, a literature review and future directions. Int. J. Prod. Res. 2011, 49, 5375-5393.

Burnard, K. and Bhamra, R. (2011) 'Organisational resilience: development of a conceptual framework for organisational responses', International Journal of Production Research, Vol. 49, No. 18, pp.5581-5599.

Beermann, M. (2011). Linking corporate climate adaptation strategies with resilience thinking. Journal of Cleaner Production, 19(8), 836-842.

Byun, J; Park, H; Hong, P.J., (2017) . An international comparison of competitiveness in knowledge services. Technological Forecasting and Social Change, 1114(1), 203-213

Chrisman, J.J., Chua, J.H. and Steier, L.P. (2011) 'Resilience of family companies: an introduction', Entrepreneurship Theory and Practice, Vol. 35, No. 6, pp.1107-1119

Edgeman, R. (2015) 'Strategic resistance for sustaining enterprise relevance', International Journal of Productivity and Performance Management, Vol. 64, No. 3, pp.318-333.

Harati Mokhtari A, Sadjadi Parsa J, Alahyari E. Identifying and Prioritising Effective Factors on Amirabad Port Marketing Services using AHP Model. Journal of Oceanography. 2017; 8 (31) :43-52.

Hakimabad, H., 2009. Iran's Free Trade Zones: Challenges and Opportunities, the Social and Economic Development Group (MNSD), Middle East and North Africa Region, World Bank

Ingirige, M.J.B., Jones, K. and Proverbs, D. (2008) 'Investigating SME resilience and their adaptive capacities to extreme weather events: a literature review and synthesis', Building Resilience BEAR 2008, 2008, Kandalama, Sri Lanka.

Jamali G. Internal and Environmental Analysis of Bushehr Port by AHP-SWOT Integration Approach. Journal of Oceanography. 2015; 6 (22) :39-48

- Kiani Moghadam M, Jafarzadeh Kenari M, Bakhshi zadeh A. Relative Efficiency Appraisal of Iranian Ports Using Data Envelopment Analysis (DEA) Technique. *Journal of Oceanography*. 2013; 4 (13) :73-83
- Linnenluecke, M.K. (2017) 'Resilience in business and management research: a review of influential publications and a research agenda', *International Journal of Management Reviews*, Vol. 19, No. 1, pp.4–30.
- Markovic M R, Tomas R, (2018). Resilience of Small and Medium-Sized Enterprises In Terms Of Globalization: An Evidence of Serbia. *International Journal of Entrepreneurship*. 22 (3).
- Mamouni Linnios, E.A., Tim Mazzarol, T., Ghadouani, A. and Schilizzi, S.G. M. (2014) 'The resilience architecture framework: four organizational archetypes', *European Management Journal*, Vol. 32, No. 1, pp.104–116.
- Pena-Vinces, J.C., Acedo, F.J. & Roldan, J.L., 2014. Model of the international competitiveness of SMNEs for Latin American developing countries. *European Business Review*, 26(6), 552-567
- Sayareh J, Iranshahi S, Tahmak H R. Analyzing and Prioritizing the Effective Factors on the Job Satisfaction of Personnel of Ports and Maritime Organization in Imam Khomeini Port. *Journal of Oceanography*. 2013; 4 (15) :93-102
- Shomali Pour B, Saeidi N, Kaabi A, Hallafi H, Rashnoodi A. Estimating the Next Twenty Years of Cargo Traffic of Sea, Road and Rail Modes of Transport at Imam Khomeini Port Complex Using Time-Series Analysis Model. *Journal of Oceanography*. 2014; 5 (17) :145- 155.
- UNCTAD (2019), *World Investment Report, SPECIAL ECONOMIC ZONES*
- Weiskopf, R. & Mark-Ungericht, B. (2000) Strategy, perverted competition and social relations. *Global Business Review*, 1 (2), 193-206.
- Deutsch, M. (2000) Cooperation and competition. in the handbook of conflict resolution: Theory and practice. san francisco: Jossey-Bass, 21-41.
- Cook, P .(2007), "Competitive Advantage and Competition Policy In Developing Countries", Edward Elgar
- Potjanjaruwit, P. (2018). Competitive advantage effects on firm performance: A case study of startups in Thailand. *Journal of International Studies*, 10(1), 104-111
- K. A. ARBI, S. A. H. BUKHARI, Z. Saadat, "Theoretical framework for taxonomizing sources of competitive advantage," *Management Research and Practice*, vol. 9, no. 4, December 2017
- Sibel Ahmedova. (2015) Factors for increasing the competitiveness of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bulgaria. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 1104-1112.
- S. Cantele, A. Zardini, Is sustainability a competitive advantage for small businesses? An empirical analysis of possible mediators in the sustainability–financial performance relationship. *Journal of Cleaner Production* 182, 166-176 (2018)
- S. Farhikhteh, A. Kazemi, A. Shahin, A., M.M. Shafiee, How competitiveness factors propel SMEs to achieve competitive advantage? *Competitiveness Review: An International Business Journal* 1, 13-21 (2020)
- M. Kharub, R. Sharma, An integrated structural model of QMPs, QMS and firm's performance for competitive positioning in MSMEs. *Total Quality Management & Business Excellence* 31, 3-4, 312-241 (2020)

- O. Flak, G. Głód, Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Pojęcia, definicje, modele. Cz. 1. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice (2009)
- Flak O, and Głód G. (2020) Influence of competitive advantage on competitive positioning of Silesian companies. SHS Web of Conferences 83, 01049 (2020)

Examination of the Competitive Resilience Pattern in Free Trade Zones in Southern Iran

Ali Abbassian Arani¹, Seyed Hamid Khodadad Hosseini²,
Asadollah Kardanayij³, Abbas Asari Arani⁴

Abstract

The competitive resilience of free trade zones in southern Iran is a key factor in economic and social development, reflecting these regions' ability to confront challenges and environmental changes. This resilience enables free trade zones not only to navigate economic and political fluctuations but also to transform such challenges into opportunities for growth and development. This study is applied in purpose, survey-based in nature, and exploratory-mixed in paradigm. The sampling for the qualitative section was conducted purposefully, while the quantitative section utilized simple random sampling. In the qualitative phase, interviews were conducted with 15 specialists and experts from the target population, which consisted of three groups: the first group included policymakers and planners in free trade zones; the second group comprised senior managers in these zones; and the third group involved informed faculty members engaged in relevant research. The interviews continued until theoretical saturation was achieved, and the quantitative samples were selected based on Cochran's formula. The qualitative data were analyzed using grounded theory methodology. In the quantitative section, the structural equation modeling method was employed using Smart-PLS software to validate the research model, revealing that the selection of concepts, dimensions, and indicators was highly accurate and could provide a suitable framework for the competitive resilience of free trade zones in southern Iran. Consequently, 23 categories were identified, and 90 concepts were classified based on coding and their relationships with the main dimensions. Ultimately, model fit was achieved, and the quantitative findings corroborated the qualitative results. Utilizing the Friedman test, the findings indicated that the concept of meritocracy, related to innovation and agility, received the highest priority. This underscores the importance of innovation- and agility-based strategies in enhancing competitive resilience in these regions. Respondents clearly believe that the ability to innovate and adapt swiftly to changes can significantly impact achieving economic and competitive success. Conversely, the concept of managing capitalist packages, linked to interventionist economic development, received the lowest priority. This suggests that respondents may be more attentive to the negative impacts or inefficiencies present in investment management methods and economic policies.

Keywords: Competitive resilience, competitive advantage, free trade zones.

1 . Ph.D. Student, Strategic Management Group, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

2 . Professor, Department of Business Management, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. naejj@modares.ac.ir

3 . Professor, Department of Business Management, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

4 . Associate Professor, Department of Economic Sciences, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.